

Požeški kaptol u srednjem vijeku

Bobonja, Amanda

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:492093>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Pedagogije i Povijesti, nastavnički
smjer

Amanda Bobonja

POŽEŠKI KAPTOL U SREDNJEM VIJEKU

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Pedagogije i Povijesti, nastavnički
smjer

Amanda Bobonja

POŽEŠKI KAPTOL U SREDNJEM VIJEKU

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 11. kolovoza 2023.

Amanda Bobanija, 0122230714

Sažetak

Požeški zborni kaptol sv. Petra srednjovjekovna je crkveno-svjetovna institucija osnovana na prostoru današnjeg naselja Kaptol. Početkom 13. stoljeća požeški kraj nalazio se pod upravom Pečuške biskupije zbog čega se upravu nju uzima za osnivača Požeškog kaptola. Točnu godinu utemeljenja ove institucije teško je odrediti. Prvu ispravu koju je izdao Požeški kaptol datira se u 1221. godinu, no međutim, ovaj podatak se među povjesničarima uzima s rezervom zbog oštećenosti same isprave. Prvi službeni spomen Požeškog kaptola nalazi se u ispravi Pečuškog stolnog kaptola iz 1217. godine. Zborni kaptol sv. Petra imao je dvojaku funkciju, odnosno bio je, kako crkvena, tako i svjetovna institucija. Požeški arhiđakonata jedan je od osam arhiđakonata na koje se dijelila Pečuška biskupija, a upravo je Požeški zborni kaptol bio središte spomenutog arhiđakonata, odnosno požeški prepošt kao čelna osoba Kaptola. Osim prepošta, u Požeškom su kaptolu službovali i ostali kanonici među kojima je postojala hijerarhijska struktura (prepošt, lektor, kantor, kustos te ostali kanonici). Kanonici su obavljali različite duhovne, ali i svjetovne djelatnosti, od liturgijskih i pastoralnih službi pa sve do raznih upravno-pravnih poslova. Osim što je bio važna crkvena institucija, Požeški je kaptol vršio i funkciju vjerodostojnog mjesta kao svojevrsnog gruntovnog ureda za sve slobodne posjednike prema tadašnjim zakonskim propisima i običajima Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva čime je direktno integriran u pravni sustav toga vremena. Bitnu ulogu Požeškog kaptola unutar Kraljevstva opravdavaju i povlastice i posjedi koji su mu bili udijeljeni od hrvatsko-ugarskih vladara.

Ključne riječi: srednji vijek, Požeški zborni kaptol sv. Petra, Pečuška biskupija, Požeški arhiđakonata, kanonici, vjerodostojno mjesto

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijesno-geografski kontekst nastanka Požeškog kaptola.....	3
2.1. Geografski smještaj Kaptola.....	3
2.2. Etimologija imena Kaptol.....	3
2.3. Kaptoli.....	5
2.4. Pečuška biskupija	6
2.5. Požeški arhidakonat.....	7
3. Utemeljenje Požeškog Kaptola.....	9
4. Organizacija i djelovanje Požeškog kaptola.....	12
4.1. Organizacija Požeškog kaptola.....	12
4.2. Službe unutar Požeškog Kaptola	14
4.3. Kaptol kao vjerodostojno mjesto.....	17
4.4. Kaptolska crkva sv. Petra	19
4.5. Kaptolska škola	20
5. Požeško kaptolsko vlastelinstvo	23
5.1. Posjedi Požeškog kaptola	23
5.2. Povlastice Požeškog kaptola.....	25
6. Isprave Požeškog kaptola	27
7. Kraj djelovanja Požeškog kaptola	30
8. Pregled novijih arheoloških istraživanja u Starom gradu.....	32
9. Zaključak.....	34
10. Popis literature.....	37

1. Uvod

Srednjovjekovni su kaptoli bili crkvene, ali i javne ustanove koje su skrbile za kulturni, vjerski i duhovni život na prostoru pod njihovom jurisdikcijom. Jedan takav srednjovjekovni kaptol smjestio se i u Požeškoj županiji, na prostoru današnje, istoimene općine Kaptol. Požeški zborni kaptol ili, na latinskom jeziku, *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega* osnovan je od strane Pečuške biskupije 1220-ih godina s ciljem dodatnog učvršćivanja crkvene, ali i političke vlasti u Slavoniji. Zbog svoje dvojne uloge kao crkveno-svjetovna institucija Požeški je kaptol bio usko povezan ne samo s biskupima i papom, nego i s vladarima i velikašima, ali i s ostalim pučanstvom. Zborni kaptol sv. Petra uživao je i status vjerodostojnog mjesta, pritom obavljajući javnobilježničke i gruntovničke poslove na području pod njegovom jurisdikcijom što mu dodatno daje na važnosti.

Rad je podijeljen na devet poglavlja ne uključujući popis literature. Prvo poglavlje ovog rada donosi kratki povijesno-geografski kontekst u kojemu je nastala institucija Požeškog kaptola. Poglavlje započinje određivanjem geografskog smještaja srednjovjekovnog Kaptola te etimologijom njegova imena nakon čega se, u idućem podnaslovu, navode općenita obilježja kaptola kao crkvene institucije. Kako bi se Zborni kaptol sv. Petra mogao ubicirati u širi povijesni kontekst, posebno je obrađena Pečuška biskupija koja je ujedno i osnivač kaptola te Požeški arhidakonat kao manja teritorijalna jedinica unutar biskupije, kojim je upravljao prepošt Požeškog kaptola. Godina osnutka i utemeljitelj Požeškog zbornog kaptola predstavljaju posebnu povijesnu problematiku glede koje postoje razna mišljenja koja su predstavljena u trećem poglavlju rada. Organizacija i djelovanje ove ustanove, prikazani su u četvrtom poglavlju koje je podijeljeno na više manjih podnaslova. Poglavlje započinje općenitim prikazom organizacije života unutar Požeškog kaptola nakon čega se navode i opisuju kanoničke službe ove crkveno-pravne institucije. Upravo pravno, odnosno svjetovno djelovanje Požeškog kaptola kao vjerodostojnog mjesta, obrađeno je u sljedećem podnaslovu. Nadalje, prikazano je i djelovanje Kaptolske crkve sv. Petra te Kaptolske škole koja je osnovana uz Požeški kaptol. Posjedi i povlastice Zbornog kaptola sv. Petra obrađene su unutar petog poglavlja. Šesto poglavlje donosi kratki pregled isprava koje je izdavao Požeški kaptol te metoda autenticiranja i pohranjivanja dokumenata. Gašenje institucije Požeškog kaptola i osmansko osvajanje Kaptola prikazano je u sedmom poglavlju. Posljednje poglavlje donosi

kratki pregled novijih arheoloških istraživanja kaptolske utvrde poznate kao Stari grad na mjestu koje se nalazio srednjovjekovni Zborni kaptol sv. Petra.

Cilj ovog diplomskog rada je na temelju stručne literature prikazati nastanak, organizaciju te javno i crkveno djelovanje Požeškog kaptola s pravno-povijesnog i kulturno-obrazovnog gledišta. Također, cilj ovoga rada je procijeniti pravnu važnost Požeškog kaptola kao vjerodostojnog mjesta za srednjovjekovnu Slavoniju, ali i za šire područje. Uspoređujući stajališta dvaju ili više povjesničara, predmet ovog rada, također je i rasvijetliti povijesne hipoteze oko kojih se vode polemike, a odnose se na povijest Zbornog kaptola sv. Petra. Na posljetku, predmet ovoga rada je potkrijepiti povijesne teze koje se odnose na ovu instituciju na temelju najnovijih arheoloških istraživanja na lokalitetu Stari grad u Kaptolu.

Srednjovjekovni kaptoli u hrvatskoj su historiografiji obrađeni u manjoj mjeri nego što to zaslužuju. Cjelovite studije o srednjovjekovnim kaptolima nije bilo sve do monografije *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli – sjeverna i središnja Hrvatska* povjesničara i arheologa Ante Gulina koja je bila jedan od temelja ovog diplomskog rada. Podobnije bavljenje srednjovjekovnim kaptolima, a posebice Požeškim kaptolom otežava činjenica kako nije sačuvano mnogo arhivske građe koju je izdavala sama institucija, a ono što je sačuvano velikim je dijelom pisano na latinskom i mađarskom jeziku. Požeškim zbornim kaptolom ponajviše su se bavili domaći autori u sklopu zavičajne povijesti. Autor kojeg smatramo predvodnikom i koji je zaslužan za većinu spoznaja o Požeškom kaptolu je lokalni crkveni povjesničar Josip Buturac. Buturčeve iscrpne studije, uvelike su korištene i za pisanje ovog diplomskog rada, a od kojih se ističu monografija *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)* i članak „Povijest Kaptola (Požega)“ objavljen u zborniku *Kaptol 1221 – 1991*. Budući da su navedena djela objavljivanja koncem 20. stoljeća, jasno je da su u međuvremenu objavljene i novije spoznaje koje donose novi pogled na ranije objavljene povijesne podatke. Između ostalog, to su znanstveni radovi Stanka Andrića „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi i treći dio)“ te mađarskog povjesničara Lászla Koszte „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“. Najsuvremenije spoznaje o povijesti Požeškog kaptola donosi članak „Kaptol tijekom povijesti“ povjesničarke Kristine Rupert objavljen u monografiji *Kaptol 1221.-2021*. S arheološkog gledišta, od posebne je važnosti članak arheologa Zvonka Bojčića i Danimirke Podunavac pod naslovom „*Ostaci sakralnog kompleksa unutar kaštela Stari grad u Kaptolu*“, također objavljenoj u monografiji *Kaptol 1221.- 2021*.

2. Povijesno-geografski kontekst nastanka Požeškog kaptola

2.1. Geografski smještaj Kaptola

Općina Kaptol smještena je na sjeveru Požeško-slavonske županije, 15 kilometara sjevernije od grada Požege te se lagano uzdiže na južne obronke Papuka i zapadne Krndije.¹ Još od srednjeg vijeka, Kaptol ima značajnu ulogu na karti Slavonije. Njegov se značaj očituje kroz crkvenu organizaciju i kulturni život unutar srednjovjekovnog Požeškog zbornog kaptola koji se nalazio na istom mjestu gdje se danas nalazi mjesto Kaptol.² Zidine srednjovjekovnoga grada vidljive su i danas. Na povišenom platou u centru današnjeg naselja Kaptol smještena je kamena utvrda, srednjovjekovni Požeški kaptol, koja vizualno dominira prostorom, a lokalno stanovništvo naziva ju Stari ili Turski grad.³ Mjesto na kojemu je sagrađen kasnogotičko-renesansni kaštel, strateški je odabrano. Izduženi plato nalazi se na nadmorskoj visini od 255 metara i omogućuje kontrolu nad prometnicom istok-zapad između Kutjeva i Velike, dok s druge strane pruža pregled nad južnim nizinskim prostorom koji vodi prema Požegi.⁴ Prema izvorima dominikanaca, kaptolska utvrda nalazila se na udaljenosti oko 1000 koraka od požeške tvrđave.⁵

2.2. Etimologija imena Kaptol

U srednjem vijeku pod nazivom Požega podrazumijevao se prostor na kojemu se nalazi današnja Požega te 15 kilometara udaljeno mjesto Kaptol. Današnji grad Požega u 13. stoljeću nazivao se Požegavar, dok se rubnom dijelu grada nalazio Zborni kaptol sv. Petra, odnosno Požeški kaptol.⁶ Dakle, moramo razlikovati nazive Požega i Požegavar (mađ. Poszegavár). Pod imenom Požegavar podrazumijevala se utvrda (mađ. vár) na osamljenom brdu. Spomenuta se utvrda u tadašnjem narodu nazivala grad, a i danas se brdo na kojem se nalazila utvrda naziva

¹ Mile Pavičić, „Općina Kaptol – administrativno sjedište“, u *Kaptol 1221.-2021.*, ur. Krunoslav Matešić (Kaptol: Općina Kaptol, 2022), 12

² Igor Karaman, *Požega u srcu Slavonije* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 1997), 18

³ Kristina Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, u *Kaptol 1221.-2021.*, ur. Krunoslav Matešić (Kaptol: Općina Kaptol, 2022), 113

⁴ Zvonko Bojčić i Danimirka Podunavac, „Ostaci sakralnog kompleksa unutar kaštela Stari grad u Kaptolu“, u *Kaptol 1221.-2021.*, ur. Krunoslav Matešić (Kaptol: Općina Kaptol, 2022), 87

⁵ Tomislav Đurić i Dragutin Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Pregled povijesti oko 270 mjesta i oko 500 zdanja, Stara zdanja sjeverne Hrvatske – knjiga 1* (Zagreb: Hrvatski zemljopis, 2002), 152

⁶ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 152

Stari grad. Naselje koje se razvilo oko same utvrde, u srednjem se vijeku, također nazivalo Požegavar. Pod nazivom Požega u kasnom se srednjem vijeku podrazumijevalo područje od Psunja, Papuka i Krndije pa sve do Save na jugu. Drugim riječima, spomenuto područje zapravo je područje tadašnje Požeške županije koja se u tadašnjim ispravama na latinskom jeziku nazivala *comitatus de Posega* ili *comitatus Posegiensis* u kasnijim razdobljima.⁷ Josip Buturac srednjovjekovnu Požegu povezuje sa srednjovjekovnim Zagrebom. Naime, kako se Zagreb sastojao od dva grada, Gradeca i Kaptola, tako se i srednjovjekovna Požega sastojala od dva grada, Požegavara i Požege-Kaptol s dvjema crkvama, crkvom sv. Petra u Kaptolu i crkvom sv. Pavla u Požegavaru. Srednjovjekovna je Požega jedinstven primjer u kojemu su crkveno i svjetovno središte zemljopisno udaljeni, ali ipak čine jednu cjelinu.⁸ Požeški zborni kaptol, u dokumentima koje je izdavao, sebe je uvijek nazivao *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega*, što bi u prijevodu značilo. “Kaptol crkve svetoga Petra u Požegi”. Toponim Požega u nazivu ove crkvene institucije, odnosi se na široko srednjovjekovno značenje, Požešku kotlinu.⁹ Požeški kaptol ne može se smjestiti na područje srednjovjekovnoga grada Požege, tadašnjeg Požegavara, jer se u niti jednom izvoru ne spominje da je Požeški kaptol pripadao gradu Požegi.¹⁰ U podnožju utvrde formiralo se srednjovjekovno naselje, a što dokazuje popis prilikom ubiranja papinske desetine od 1332. do 1335. godine. U popisu se našlo ime svećenika Bartelomeja iz sela Sveti Petar iz Požege.¹¹ U različitim ispravama Požeški kaptol i naselje koje se formiralo oko same utvrde spominju se pod zajedničkim imenom *Posegazenthpether*¹². Spomenuto ime tipična je mađarska toponimska tvorba koja je prvi put zabilježena 1478. godine. U svakodnevnom govoru spomenuto se ime, prema Stanku Andriću, skraćivalo u Szentpéter, odnosno Petrovci u hrvatskom obliku, a ovu činjenicu potkrjepljuje turskim popisima iz 16. stoljeća u kojima se Kaptol naziva Petrovci. Ipak, za toponim Petrovci ne može se sa sigurnošću tvrditi da se odnosio na srednjovjekovni Požeški kaptol jer se upravo u 16. stoljeću za trgovište oko kaptolske utvrde i za samu utvrdu pojavljuje ime Kaptol. Krajnji Andrićev zaključak je kako se ime Kaptol prvotno odnosilo na crkvenu instituciju dok se za vrijeme Osmanlija odnosilo samo na utvrdu. S druge strane, ime Petrovci odnosilo se na naselje nastalo podno utvrde.¹³ Josip Buturac smatra kako se naselje ispod kaptolske utvrde zvalo

⁷ Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210. - 1536.)*, (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004), 12

⁸ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 152-153

⁹ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 96

¹⁰ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210. - 1536.)*, 12

¹¹ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 119

¹² *Posegazenthpether* bi se prevodilo kao „Požeški Sveti Petar“.

¹³ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)“, 96

Petrovac, a da je naziv dobilo prema Crkvi sv. Petra koja se nalazila unutar Požeškog kaptola.¹⁴ Naselje podno crkveno-administrativnog središta, Požeškog kaptola, tijekom kasnog srednjeg vijeka i ranog novog vijeka imalo je status trgovišta.¹⁵ U Kaptolu se na Petrovo održavao sajam koji je ujedno predstavljao i požeški sajam.¹⁶ Nakon što su Osmanlije osvojile Požešku kotlinu, a tako i samu utvrdu, institucija Požeškog kaptola se ugasila, a ime Kaptol postalo je općeprihvaćeno te se počelo rabiti za okolno naselje, potisnuvši tako stari naziv Petrovci. Upravo spomenuto ime Kaptol, održalo se sve do danas, iz čega je lako zaključiti kolika je bila važnost srednjovjekovnog Požeškog kaptola.¹⁷

2.3. Kaptoli

Crkvena središta, biskupije, kaptoli i samostani, zaslužni su za duhovno rođenje Slavonije potkraj 11. stoljeća.¹⁸ Uslijed opće transformacije europske civilizacije iz usmene u pisanu tijekom razvijenog srednjeg vijeka, upravo su se kaptoli istaknuli kao pokretači takve promjene.¹⁹ Srednjovjekovni kaptoli predstavljaju crkvene institucije koje su nastajale i razvijale se od 9. do 13. stoljeća u svim područjima hrvatskih biskupija Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Kaptoli (*lat. capitulum*) su crkvene institucije koje se sastoje od svećeničkih kolegija ili zborova s korporativnim uređenjem.²⁰ Ime kaptol potječe od sastanaka udruženih svećenika ili kapitula na kojima se čitalo Sv. Pismo. Članovi kaptola nazivaju se kanonicima, a tako su se prozvali jer su živjeli po određenim pravima, odnosno kanonima.²¹ Kaptoli su crkvene, ali i javne ustanove koje skrbe za kulturni, vjerski i duhovni život na području pod njihovom upravom. Svaki je kaptol ustrojen i utemeljen po odobrenju Svete Stolice.²² S obzirom na mjesto djelovanja kaptole dijelimo na zborne i stolne. Stolni kaptol odnosi se na zbor klerika koji je osnovan pri stolnoj crkvi u kojoj obavlja bogoštovlje i koji

¹⁴ Josip Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, u *Kaptol 1221-1991*, ur. Filip Potrebić (Kaptol: Mjesna zajednica Kaptol, 1991), 30

¹⁵ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 113

¹⁶ Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*, (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), 104

¹⁷ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 119

¹⁸ Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 80-81

¹⁹ Ivana Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“ (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet Hrvatskih studija, 2020), 4

²⁰ Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske* (Zagreb: Golden marketing, 2001), 11-12

²¹ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 29

²² Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 12

pomaže biskupu i zamjenjuje ga u upravi biskupije.²³ Drugim riječima, stolni kaptol je onaj koji se nalazi u sjedištu biskupije, odnosno uz metropolitansku ili katedralnu crkvu. Stolni kaptol naziva se još i prvostolni, katedralni ili metropolitanski.²⁴ Zborni ili kolegijalni kaptol je onaj koji se nalazi izvan biskupskog grada, odnosno izvan sjedišta biskupije što je u ovom slučaju Požeški kaptol.²⁵

2.4. Pečuška biskupija

Pečušku biskupiju osnovao je ugarski kralj Stjepan I. Sveti (975. – 1038.), 1009. godine. Osnivanje Pečuške biskupije bilo je tijesno povezano s ratom koji je kralj Stjepan 1008. godine vodio protiv Crnih Mađara. Ustrojavanje biskupije na tom je području jamčilo obraćenje naroda na kršćanstvo.²⁶ Njeno srednjovjekovno latinsko ime bilo je *Quinque Basilicae* i *Quinque Ecclesiae* što se prevodi kao „pet crkava“.²⁷ Pet crkava bi se u ovom slučaju odnosilo na pet preostalih crkava iz starokršćanskog razdoblja, ili pak na samo jednu crkvu koja je nazvana po petorici mučenika. Spomenuti se naziv upotrebljavao sve do potkraj 13. stoljeća kada ga zamjenjuje imenski oblik Pécs (Pečuh), odnosno naziv Pečuška biskupija.²⁸ Dok je u Zagrebu osnovana posebna biskupija za Gornju Slavoniju, Donja Slavonija pripojena je Pečuškoj biskupiji. Dva su razloga zbog kojih je došlo do pripojenja. Naime, biskupsko sjedište kojemu je pripadala Slavonija nalazilo se u udaljenom Splitu zbog čega se tražila bliža alternativa, a drugi je pak razlog težnja Mađara za učvršćivanjem crkvene, ali i političke vlasti u Slavoniji. Pečuška je biskupija u Slavoniji obuhvaćala područje: na zapadu granica sa Zagrebačkom biskupijom što podrazumijeva Okučane, Pšunj, Papuk, Drenovac i Viljevo, na jugu rijeka Sava, a na istoku potez od Mitrovice do Koruške i Banoštora. Broj Hrvata je toliko porastao da su činili gotovo polovicu stanovništva u Pečuškoj biskupiji. Zbog nacionalnog i jezičnog dualizma javila se potreba za osnivanjem institucije koja će se o tome brinuti pa je tako osnovan Požeški

²³ Josip Buturac. *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X-XX stoljeća* (Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske – kućna tiskara, 1970), 16

²⁴ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 12

²⁵ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 30

²⁶ Gergely Bálint Kiss. „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečujske biskupije“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest* 9 (2009), br. 1: 356

²⁷ Mario Katić, „Požeški arhidakonat u srednjem vijeku“ (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2020), 15

²⁸ Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečujske biskupije“, 351

zborni kaptol.²⁹ Pečuška biskupija je u srednjem vijeku imala osam³⁰ arhiđakonata od čega su se četiri nalazila južno od Drave: Osuvački, Vukovski, Markijski i Požeški.³¹

2.5. Požeški arhiđakonat

Požeški arhiđakonat jedan je od osam arhiđakonata na koje se dijelila srednjovjekovna Pečuška biskupija. Arhiđakonat predstavlja manje područje na koje se dijelila biskupija, a kojim upravlja arhiđakon, odnosno kanonik koji stanuje u biskupskom gradu i koji vrši kanonsku vizitaciju u župama na području svog arhiđakonata.³² Požeški arhiđakon, posljednji je arhiđakon kojega je osnovala Pečuška biskupija. Požeškim arhiđakonom upravljao je požeški (kaptolski) prepošt iz čega proizlazi pretpostavka kako je Požeški kaptol osnovan prije samog arhiđakonata.³³ Točna godina osnutka Požeškog arhiđakonata još uvijek nije utvrđena. U srednjem vijeku, točnije, u vrijeme Arpadovića, a kasnije i Anžuvina, svjetovna se vlast uvelike oslanjala na crkvenu iz čega se može pretpostaviti kako je razvoj crkvenih i državnih institucija često tekao paralelno. Drugim riječima, osnivanje Požeškog arhiđakonata i Požeške županije bilo je tijesno povezano, a možda su osnovani i istovremeno.³⁴ László Koszta smatra kako Požeška županija i Požeški arhiđakon ipak nisu nastali paralelno. Kao razloge navodi nepodudaranje područja Požeške županije i Požeškog arhiđakonata te različita središta.³⁵ Požeški arhiđakon teritorijalno se nije podudarao s područjem Požeške županije.³⁶ Naime, Požeški je arhiđakon obuhvaćao teritorijalno šire područje od Požeške županije. Također, sjedište ovih dvaju institucija nije isto. Sjedište županije bila je Požega dok je sjedište arhiđakonata bilo smješteno u Zbornom Kaptolu sv. Petra. Koszta također iznosi teoriju prema kojoj je Požeški arhiđakon bio inicijator osnivanja županije, ali takva teorija još nije u potpunosti potvrđena.³⁷ Požeški je arhiđakon graničio sa Zagrebačkom biskupijom, a detaljan opis linije razgraničenja pronalazimo u ispravi vladara Andrije II. iz 21. rujna 1235. godine. U spomenutoj ispravi spominje se kako je kralj Ladislav razgraničio Pečušku i Zagrebačku

²⁹ Buturac, *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X do XX stoljeća* 46

³⁰ Uz četiri navedena arhiđakonata Pečuške biskupije, postojala su još četiri, a koja su se nalazila sjeverno od Drave: u Tolni, u Regölyu, u Vátyu i u Baranji.

³¹ Josip Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970), 11

³² Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 33

³³ László Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 67

³⁴ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 114

³⁵ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 67

³⁶ Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečujske biskupije“, 366

³⁷ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 67

biskupiju, a granica između dvaju biskupija bila je: na južnoj i zapadnoj strani Požeškog arhidakonata granica je tok rijeke Save te njena pritoka Ljesnica, nakon čega je granica obilazila cijelu tadašnju Požegu i zaustavljala se na Papuku.³⁸ Požeški je arhidakonat obuhvaćao prostor od Save na jugu do Orahovice i Našica na sjeveru, od Slobošine, Pšunja i Papuka na zapadu do Gorjana na istoku.³⁹ Na spomenutom prostoru nalazilo se stotinjak župa u razmaku od 6-7 kilometara jedna od druge što Požeški arhidakonat čini arhidakonom s najvećom koncentracijom župa na hrvatskim prostorima.⁴⁰

³⁸ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 114-115

³⁹ Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*, 11

⁴⁰ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 33

3. Utemeljenje Požeškog Kaptola

Točan datum osnutka Požeškog zbornog kaptola (*Capitulum ecclesie beati Petri de Posega*) teško je ustvrditi. Povjesničari koji su se bavili poviješću srednjovjekovnoga Požeškog kaptola uglavnom se slažu kako je utemeljen oko 1220. godine. Dokument u kojemu se prvi puta jasno spominje ova institucija čuva se u Državnom arhivu u Budimpešti, a prvi put ga je objavio Tadija Smičiklas u Diplomatičkom zborniku JAZU III.⁴¹ Prema spomenutom dokumentu⁴², kao godina utemeljenja Kaptola sv. Petra navodi se 1221., a jedini zapis koji tome svjedoči je onaj u kojemu se navodi kako je „župan Miha kupio neke zemlje“.⁴³ Kristina Rupert pojašnjava okolnosti kupnje zemlje koju naziva *Oriha draga*. Kupac zemlje bio je župan Mihael dok se kao svjedoci navode kustos Lovro, kantor Sempieterno i dekan Toma.⁴⁴ Ivica Dogmeđić osnutak Požeškog kaptola smješta još u 9. stoljeće za što još uvijek nema valjanih dokaza s kojima bi se većina povjesničara složilo. Ante Gulin, sudeći prema sačuvanoj povijesnoj građi navodi nekoliko mogućih godina osnutka ove institucije. Pretpostavlja kako bi se godina osnivanja mogla datirati između 1221. ili 1223. i 1230. godine. Listina pape Honorija III. (1216. - 1227.) opatima sv. Egidija, sv. Jakova i sv. Petra, nastala 11. srpnja 1223. spominje riječi „*S. Petri*” i „*de Posega*” iz čega se može zaključiti da je ova listina namijenjena i opatima Kaptola sv. Petra.⁴⁵ Kaptol se prvi puta neizravno spominje u ispravi iz 1217. godine gdje nalazimo spomen požeškog prepošta Tiburcija⁴⁶. Tribucije se, prema spomenutoj ispravi, navodi kao jedan od svjedoka kod kupoprodaje neke zemlje u Šomođskoj županiji. Naveden je odmah nakon samog biskupa Kalana i prepošta pečuskog stolnog kaptola, a za njim slijede ostali pečuški kaptolski dostojanstvenici i aridakoni. Ova je isprava ujedno i najstarija sačuvana listina pečuskog stolnog kaptola.⁴⁷ Najnovije pretpostavke o godini osnutka Požeškog kaptola sežu u kraj 12. stoljeća, odnosno u vrijeme vladavine pečuskog biskupa Kalana (1186.-1218.).⁴⁸ Biskup Kalan je u razdoblju od 1190. do 1193. obnašao funkciju upravitelja Hrvatske i Dalmacije zbog čega nije isključeno da je Požeški kaptol nastao i prije 1220-ih godina.⁴⁹

⁴¹ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 26

⁴² Dokument u kojemu se prvi puta spominje Požeški kaptol i njegovo utemeljenje 1221. godine potječe iz 1225. godine. S obzirom kako je dokument oštećen, a datum nepotpun, godina 1221. većinom se stavlja pod upitnik.

⁴³ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 36

⁴⁴ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 118

⁴⁵ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 111

⁴⁶ Rupert, „Topografija Požeške županije do 1526.“, 30

⁴⁷ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 97

⁴⁸ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 115

⁴⁹ Bojčić i Podunavac, „Ostaci sakralnog kompleksa unutar kaštela Stari grad u Kaptolu”, 88

Kada je osnovan Požeški kaptol, nije jedino pitanje na koje je teško dati odgovor. Tko je osnovao Zborni kaptol kraj Požege i zašto, ne može se sa sigurnošću utvrditi, ali kao odgovor se svakako nameće Pečuška biskupija koja je prvotno morala ishoditi dozvolu od Svete Stolice.⁵⁰ U vrijeme kada se pretpostavlja da je utemeljen Požeški zborni kaptol, pečuški biskup bio je Kalan.⁵¹ U mađarskim izvorima kao osnivači Požeškog kaptola spominju se akvilejski patrijarh Berthold i herceg Koloman. László Koszta pobija ovu tezu činjenicom kako je papa tek 1218. godine Bertholda imenovao patrijarhom, a prema postojećim ispravama, Kaptol se spominje već 1217. godine. Također, mađarski povjesničar navodi kako je Koloman postao herceg prekodravskih krajeva tek 1226. godine zbog čega se ne može gledati na njega kao na utemeljitelja Požeškog zbornog kaptola.⁵² Josip Buturac smatra kako se Požeški kaptol osnovao s odobrenjem, a moguće i na zahtjev hrvatsko-ugarskoga kralja s obzirom kako se kraljevska obitelj uvelike brinula o crkvenim potrebama. Spominje se i kako je kralj Kaptolu sv. Petra poklonio feudalni posjed, ali nema dokumenata koji to potvrđuju.⁵³ Starija historiografija smatrala je kako je Požeški kaptol osnovan od strane svjetovnih vlasti, odnosno od strane Arpadovića s ciljem učvršćivanja kraljevske vlasti. Novija, pak, historiografija za osnivača kaptola uzima crkvene velikodostojnike.⁵⁴ László Koszta u svojoj studiji navodi niz argumenata prema kojima Arpadovići ne mogu biti osnivači Požeškog kaptola. Prvenstveno, ako se u obzir uzme ime Kaptol crkve sv. Petra u Požegi, kako se ova institucija potpisivala prilikom izdavanja vlastitih dokumenata, vidljivo ime jednog sveca, svetog Petra. Kult sv. Petra prema Koszti ne može se vezati uz kraljevsku dinastiju Arpadovića jer su u njihovoj obitelji najznačajniju ulogu imali primjerice sv. Stjepan, sv. Emerik i sv. Ladislav, odnosno sveci koji potječu iz vladarske obitelji.⁵⁵ Sveti Petar i danas je simbol Općine Kaptol. Na grbu općine nalaze se zlatni ključ, zlatni pastoral i mač zlatne drške i srebrnog sječiva. Ključ i pastoral simboli su apostola i prvog rimskog biskupa, sv. Petra te simbol srednjovjekovnog Požeškog kaptola. Mač unutar grba simbolizira stogodišnju oslobodilačku borbu protiv Osmanlija u Slavoniji.⁵⁶ Kao još jedan od argumenata prema kojima bi osnivač Požeškog kaptola bila crkvena vlast, izdvaja se smještaj

⁵⁰ Marin Srakić, „Srijemski biskupi“, u *Kaptol 1221.-2021.*, ur. Krunoslav Matešić (Kaptol: Općina Kaptol, 2022), 142

⁵¹ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 115

⁵² Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 69

⁵³ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 29

⁵⁴ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 115

⁵⁵ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 70

⁵⁶ Stjepan Čosić, „Opis grba Općine Kaptol“, u *Kaptol 1221.-2021.*, ur. Krunoslav Matešić (Kaptol: Općina Kaptol, 2022), 25

samog Kaptola. On se, dakle, ne nalazi u središtu županije, odnosno u gradu Požegi, a ako bi ga osnovao kralj, on bi zasigurno bio smješten upravo na tom mjestu.⁵⁷

Prema dostupnim povijesnim izvorima, izdvaja se nekoliko motiva za osnivanje kaptola upravo na ovom području. Pečuškoj je biskupiji zasigurno bilo u interesu da osnivanjem kaptola učvrsti svoju vlast u Slavoniji. S druge strane, takva institucija je Slavoniji bila i te kako potrebna. Naime, kaptol je bio mjesto crkvenog bogoslužja, ali je također bio i u službi vjerodostojnog mjesta⁵⁸ (*locus credibilis*) što je za Slavoniju bilo od velikog značaja, s obzirom da je najbliži kaptol bio onaj Zagrebački.⁵⁹ Kao još jedan od razloga navodi se lakše crkveno upravljanje vjernicima drugih narodnosti i jezika, pri tome se misli ponajviše na mađarsko stanovništvo.⁶⁰

Zaključno, osnivač Požeškog kaptola nije bio iz redova kraljevske obitelji nego iz redova biskupa Pečuške biskupije na prijelazu s 12. na 13. stoljeće. Biskup koji se povijesnom analizom profilirao kao vjerojatni osnivač ove crkvene institucije je biskup Kalan.⁶¹

⁵⁷ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 115

⁵⁸ Vjerodostojno mjesto u najužem smislu odnosi se na gruntovni ured. Detaljnije pojašnjenje ovog pojma možete pronaći pod podnaslovom 4.3.

⁵⁹ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 111

⁶⁰ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 29

⁶¹ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 76

4. Organizacija i djelovanje Požeškog kaptola

4.1. Organizacija Požeškog kaptola

Srednjovjekovni kaptoli imali su velik utjecaj na crkvene i državne poslove. Oni su kao jedinstvena institucija bili usko povezani, ne samo s biskupima i papom, nego i s vladarima i velikašima, ali i s ostalim pučanstvom.⁶² Prethodno je već spomenuto kako je Požeški kaptol prema vrsti bio zborni kaptol (*capitula collegiata*), dakle, osnovan je izvan biskupskoga grada. Kaptol je obvezan svaki dan moliti časoslov u koru, biti prisutan svaki dan na konventualnoj, odnosno zajedničkoj misi te se brinuti o služenju zakladnih misa.⁶³ Posebna zadaća Požeškog zbornog kaptola bilo je suzbijanje patarenskog⁶⁴ učenja koje se iz Bosne širilo na prostor Požeške županije. Pravni poslovi koje je ova institucija obavljala obuhvaćali su: sastavljanje kupoprodajnih ugovora, čuvanje isprava, sudjelovanje u rješavanju posjedovnih sporova među plemićima itd.⁶⁵

Za razvoj kaptola, od neizmjerne je važnosti bilo postizanje kvalitetnije organizacijske strukture te stabilizacija kaptolske hijerarhije. Svrha unutarnjeg normiranja, odnosno unutarnje organizacije bila je upravno-pravno usavršavanje čime se Kaptol formirao kao jaka crkvena institucija. Postao je stabilna zajednica čiji su članovi bili uključeni u javni život stvarajući društveno-gospodarske i crkvene trendove u srednjovjekovnoj Slavoniji, ali i u cijelom Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. Organizacija i jurisdikcija Požeškog kaptola pripadala je ugarskom crkvenom uređenju s obzirom da je bio sastavni dio Pečuške biskupije.⁶⁶ Uzdržavanje kaptola temeljilo se na vlastitoj imovini, daru ugarskog vladara, pečuškog biskupa i velikaša.⁶⁷

Zborni kaptol sv. Petra, kao crkveno-svjetovna institucija, morao je imati svoje statute, odnosno propise koji reguliraju poslove i imovinu kaptola i njegove crkve. Statuti su nastali kao rezultat dugotrajnog procesa unutarnjeg organiziranja koje je na ovaj način dobilo svoju normativnu kodifikaciju. Statuti osim što sadrže privilegije kaptola, također svjedoče o

⁶² Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 16

⁶³ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 30

⁶⁴ Patareni su bili pripadnici Crkve Bosanske. „Patareni”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 2.8.2023., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12741>

⁶⁵ Buturac, *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X do XX stoljeća*, 46

⁶⁶ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 14

⁶⁷ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 30

njegovoj strukturi, unutarnjim odnosima i upravljanju kaptolskim posjedima.⁶⁸ Kaptolske statute sastavljao je sam kaptol, dok ih je biskup morao odobriti. U slučaju da kaptol želi izmijeniti statute, mora se obratiti biskupu i tražiti njegovu privolu. Statuta su se morali držati i kanonici i prebendari.⁶⁹

U Požeški kaptol često su dolazili, i ondje preuzimali službe svećenici iz Zagreba, Čazme i općenito s prostora Zagrebačke biskupije. Također, svećenici iz Požeškog kaptola nerijetko su preuzimali više i odgovornije službe u Zagrebu, Čazmi, Topuskom i sl. Neki predstavnici nižeg požeškog plemstva obavljali su službe u upravi gradova i županija Zagreba, Križevaca i Varaždina. Iz svega navedenog proizlazi zaključak kako je Požega, iako u sastavu Pečuške biskupije, bila mnogo više, kulturno, ali i duhovno povezana sa Zagrebom i zapadnom Hrvatskom nego sa Pečuhom i Ugarskom.⁷⁰

Prema Buturcu, Požeški je kaptol u razvijenom srednjem vijeku imao 14 kanonikata.⁷¹ Horvat donosi brojku od ukupno 13 kanonika različitih zaduženja unutar Požeškog kaptola.⁷² Andrić, s druge strane, ističe kako broj kanonika u zbornom kaptolu nije prelazio brojku od njih 12.⁷³ Bilo kako bilo, uz prepošta kao čelne osobe kaptola, u Požeškom kaptolu službovali su lektori, kantori, kustosi i deset magistrata.⁷⁴ Navedeni dostojanstvenici razlikovali su se od ostalih članova kaptola po svojim obvezama, ugledu i položaju u samom kaptolu.⁷⁵ Spomenuta brojka od 14 kanonikata nije nužno značila da je u Kaptolu uvijek boravilo toliko kanonika, odnosno broj kanonikata nije morao biti sukladan broju kanonika koji su svakodnevno boravili u kaptolskoj utvrdi. Svi navedeni dostojanstvenici na kaptolskim su sjednicama imali pravo glasa.⁷⁶ Članovi kaptola mogu se podijeliti u dvije skupine: prelati (prepošt, lektor, kantor i kutos) i magistri (učitelji i propovjednici). Članovi kaptola u širem smislu podrazumijevaju manje nadarbenike koji se nazivaju prebendarima i koji čine poseban zbor prebendara. Postojali su i tzv. začasni svećenici koji su djelovali izvan kaptola u raznim službama unutar biskupije.⁷⁷ Kanonici, članovi kaptola imali su posebno značajnu ulogu u izgradnji hrvatskog identiteta u

⁶⁸ Marko Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu (Zagreb: Hrvatski studiji, 2011), 41-42

⁶⁹ Buturac, *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X do XX stoljeća*, 17

⁷⁰ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 27

⁷¹ *Isto*, 26

⁷² Zorislav Horvat, „O nekim starim građevinama Kaptola“, u *Kaptol 1221-1991*, ur. Filip Potrebica (Kaptol: Mjesna zajednica Kaptol, 1991), 98

⁷³ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)“, 96

⁷⁴ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 26

⁷⁵ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 50

⁷⁶ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 15

⁷⁷ Buturac, *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X do XX stoljeća*, 17

srednjem vijeku koji se s pravno-povijesnog i kulturnog gledišta u potpunosti razvijao unutar srednjoeuropske civilizacije i tako postao njezin sastavni dio.⁷⁸

4.2. Službe unutar Požeškog Kaptola

Na čelu Požeškog kaptola sv. Petra nalazio se prepozit ili prepošt (lat. *praepositus*). Osobe koje su obavljale službu prepošta bile su iznimno obrazovane, a svoje znanje stjecali su na najvećim europskim sveučilištima.⁷⁹ Sveta Stolica je 1483. godine izdala odredbu prema kojoj bi kaptolski prepošt trebao imati doktorat iz crkvenoga ili građanskoga prava sa Sveučilišta u Pečuhu ili drugih europskih sveučilišta.⁸⁰ Razlog tomu je taj što je prepošt Požeškog kaptola ujedno bio i generalni vikar Pečuške biskupije, a samim time bio je odgovoran za crkveni život na prostoru Slavonije između rijeka Drave i Save, od Cernika na zapadu do Morovića na istoku.⁸¹ Prema hijerarhijskom redoslijedu vodećih osoba Pečuške biskupije, požeški prepošt u drugom je desetljeću 13. stoljeća slijedio odmah nakon pečuškog biskupa i prepošta stolnog kaptola.⁸² Dužnost kaptolskog prepošta bila je sazivanje kanonika na sjednice, upravljanje vijećem kanonika, vođenje rasprava koje su od važnosti Požeškom kaptolu te provođenje svih donesenih odluka.⁸³ Prepošt je morao biti osoba od povjerenja i morao je predstavljati moralni uzor ostalim članovima kaptola.⁸⁴ Prepošt je imao pravo izdavanja vjerodostojnih pisama.⁸⁵ On je, također, imao pravo uvođenja kanonika u službu zbog čega bi nerijetko dolazilo i do sukoba s Pečuškim biskupom.⁸⁶ Prema ispravama Požeškog kaptola, jedan takav sukob potječe iz 1331. godine kada je pečuški biskup Job svojatao pravo imenovanja požeških kanonika, dok se požeški prepošt pozivao na običaj prema kojemu on ima pravo imenovanja kanonika u svom kaptolu. Prema sačuvanim dokumentima ne zna se kako je završio opisani spor, ali vodeći se kasnijim dokumentima jasno je kako je papa, odnosno Sveta Stolica više puta svećenike proglašavala požeškim kanonicima.⁸⁷ Isprave iz 1352. i 1353. godine donose podatke prema kojima pečuški biskup Nikola moli papu da prepozituru⁸⁸ prepošta Požeškog kaptola prepusti

⁷⁸ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 7-8

⁷⁹ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 118

⁸⁰ Buturac, „Povijest Kaptola (Požege)”, 30

⁸¹ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 153

⁸² Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća”, 66

⁸³ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

⁸⁴ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću”, 52

⁸⁵ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 113

⁸⁶ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 118

⁸⁷ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 26

⁸⁸ Prepozitura označava službu i čast prepošta u kaptolu.

Petru de Montiliju nakon smrti prepošta Andrije. Papa Inocent VI. (1352. - 1362.) odgovara kako je to pravo prepušteno Pečuškoj biskupiji s obzirom da je požeški prepošt ujedno i vikar pečuškog biskupa, a njegova služba ovisi isključivo o biskupskom ordinariju.⁸⁹ Za vrijeme vladavine obiteljske dinastije Arpadovića kraljevski su se kancelari imenovali upravo iz redova prepošta, a nakon što bi napustio tu službu, prepošt bi bio postavljen na čelo neke biskupije. Iako nema podataka o tome da je neki požeški prepošt obnašao funkciju kraljevskog kancelara, iz isprava je vidljivo kako su se često pojavljivali u kraljevu okruženju.⁹⁰

Druga funkcija po hijerarhiji je funkcija kanonika lektora ili čitatelja. U slučaju da je prepošt odsutan, kanonik lektor bi sazivao vijeće i njime bi upravljao. U nadležnost kanonika lektora, također je ulazilo i praćenje rada kaptolske škole, nadziranje pjevanja evanđelja te u slučaju pogreške ispravljanje onoga tko ga pjeva.⁹¹ On je, dakle, morao ostale klerike podučavati teologiju i nadgledati čitanje Evanđelja i poslanica na svetim misama.⁹² Također, lektor je bio vrhovni nadzornik sjemenišarske obuke.⁹³ Na IV. Lateranskom saboru 1215. godine utvrđeno je da u katedralnim crkvama treba biti zaposlen učitelj koji će besplatno učiti klerike druge siromašne učenike i razvijati pravnu pismenost, a za taj posao će mu se dati odgovarajuća nadarbina.⁹⁴ Lektor kanonik također je obavljao poslove poput pisanja, prepisivanja, pečaćenja i izdavanja kaptolskih isprava. U slučaju odsutnosti lektora zamjenjivao bi ga kanonik *sublector*.⁹⁵ Iako isprave Požeškog kaptola ne donose podatak je li lektor imao svog pomoćnika, s obzirom na obujam posla i kompleksnost same dužnosti, pretpostavlja se kako je služba sublektora ipak postajala u srednjovjekovnom Kaptolu sv. Petra.⁹⁶ Lektor je upravljao kaptolskom kancelarijom, odnosno uredom u kojemu su nastajale kaptolske isprave. Lektor je, dakle, sastavljao isprave na zahtjev Kaptola ili neke druge stranke. On je, također, vršio provjere je li isprava autenticirana kaptolskim pečatom kako bi se mogla smatrati vjerodostojnom. Lektor je za svoj posao dobivao plaću, to jest za svaku zapečaćenu ispravu dobivao je određenu naknadu.⁹⁷

⁸⁹ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 16

⁹⁰ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 74

⁹¹ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

⁹² Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 16

⁹³ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 14

⁹⁴ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 53

⁹⁵ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

⁹⁶ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 16

⁹⁷ *Isto*, 40

Kanonik kantor ili pojac, bio je po hijerarhiji iza lektora. Kantor je bio vrhovni ravnatelj crkvene glazbe i svega vezanog uz crkveno pjevanje.⁹⁸ Kantor je imao obvezu pjevanja prilikom službe Božje. S obzirom da je sastavni dio svećeničkog poziva bio poznavanje glazbenog i pjevačkog umijeća, kaptol je morao mladim svećenicima omogućiti takvu izobrazbu. Također, kantor je nadzirao zvonjenje u katedrali kojim se pozivalo na liturgijsko slavlje, a u svojoj nadležnosti imao je i nadgledanje rada zvonara.⁹⁹ Kanonik kantor, također je imao pomoćnika koji se nazivao kanonik *succentor* ili potpovac.¹⁰⁰

Posljednji u zvanju unutar Požeškog kaptola bio je kustos ili čuvar kojemu je bilo povjereno čuvanje crkvenih dragocjenosti i kaptolskog arhiva. Kustos je bilo povjereno čuvanje dragocjenosti poput crkvenog ruha, crkvenih knjiga te crkvenog posuđa.¹⁰¹ Kustos je imao obvezu nadziranja rada, održavanja čistoće u katedrali i brige materijalnom bogatstvu katedrale. U skladu s tim, njemu je pripadala obveza skrbi nad katedralnom riznicom. U njegov opis posla potpadala je i briga za rasvjetu crkve, nabavu svijeća i pripremu misnog vina i kruha.¹⁰²

Hijerarhijski, iza kustosa slijedili su ostali kanonici Požeškog kaptola.¹⁰³ Pod ostalim kanonicima podrazumijevaju se jednostavni kanonici i pomoćno svećenstvo. Jednostavni kanonici podrazumijevaju članove kaptola koji su imali kanonikat i ubirali prihode od prebende¹⁰⁴, ali nisu potpadali pod kaptolske dostojanstvenike, niti su obnašali dužnost arhiđakona. U kaptolskim izvorima najčešće su nazivani magistrima.¹⁰⁵ Jednostavni kanonici morali su boraviti u Kaptolu kako bi mogli uživati prebendu, a vrlo često su živjeli samostalno u zasebnim stambenim prostorima unutar kaptolske utvrde.¹⁰⁶ Pomoćno katedralno svećenstvo predstavljalo je pomoćno osoblje u kaptolu, koje je za obavljene posao dobivalo određene prihode. Osnovni zadaci pomoćnog svećenstva bili su pomaganje dostojanstvenika, kustosa i kanonika u obavljanju unutarnjih katedralnih dužnosti. Osnovne zadaće kanonika poput zajedničke molitve, održavanja svete mise i ostalih liturgijske dužnosti, u 14. stoljeću potisnute su u drugi plan zbog čega su spomenute dužnosti prepuštene njihovim zamjenicima iz redova

⁹⁸ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

⁹⁹ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 54

¹⁰⁰ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

¹⁰¹ *Isto*, 15

¹⁰² Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 63

¹⁰³ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

¹⁰⁴ Prebenda se odnosi na crkvenu nadarbinu, odnosno crkveni posjed dan na uživanje svećeniku., „Prebenda“, Hrvatski jezični portal, pristup ostvaren 6.8.2023., https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVhIXRg%3D

¹⁰⁵ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 63

¹⁰⁶ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 17

pomoćnog svećenstva. Neki od svećenika pomoćnika navedeni su u prethodnim paragrafima, primjerice *sublector* kao pomoćnik kanonika lektora, *succentor* kao pomoćnik kanonika kustosa te zvonari koje je nadgledao kustos.¹⁰⁷

4.3. Kaptol kao vjerodostojno mjesto

Požeški zborni kaptol bio je jedan od centara ugarske srednjovjekovne pismenosti na južnoj strani rijeke Drave.¹⁰⁸ Srednjovjekovni Požeški kaptol uživao je status vjerodostojnog mjesta (lat. *locus credibilis*). U vjerodostojna mjesta ubrajaju se ustanove poput kaptola, samostana i konventi, koje su imale pravo sklapanja različitih privatnopravnih ugovora, pisanja, prepisivanja i pečaćenja isprava, pisanja oporuka, obilaženja međa posjeda i redigiranja svih privatnih isprava.¹⁰⁹ Današnjim rječnikom, status vjerodostojnog mjesta opisuje se kao pravo obavljanja javnobilježničkih i gruntovničkih poslova.¹¹⁰ Tomislav Đurić i Dragutin Feletar u samom naslovu svoje studije, Kaptol nazivaju gruntovnicom srednjovjekovne Slavonije.¹¹¹ Pred Požeškim kaptolom sklapali su se privatnopravni poslovi i razni ugovori među strankama o kupnji ili prodaji posjeda. Pred kaptolom se svjedočilo, davalo izjave, vršilo pomirenje zavađenih stranaka zbog parničenja oko posjeda itd. Također, u prisutnosti kaptola ili njegova izaslanika, tzv. "vjernog kaptolskog čovjeka", tuženici su se pozivali na sud.¹¹² Buturac navodi još nekoliko poslova koje je Požeški kaptol kao *locus credibilis* obavljao: rješavanje imovinskih sporova među plemićima i crkvenim ustanovama, uvođenje u darovni ili kupljeni posjed, sastavljanje povelja o takvim ili sličnim poslovima te čuvanje takvih povelja u svom arhivu.¹¹³ Kaptol je izdavao prijepise dokumenata i privilegija, podnosio je izvješća vladaru o izvršenim poslovima te je, na zahtjev klijenta, prepisivao dokumente koji su se nalazili u njegovu arhivu.¹¹⁴ Požeški je kaptol, također, ispitivao valjanost nekih sumnjivih isprava.¹¹⁵ Spomenuti su se poslovi obično rješavali pred kaptolom, odnosno u kaptolskoj kancelariji, u kojoj su i nastajali sami zapisi. Poslove koje kaptol nije mogao obaviti u svojoj kancelariji, a

¹⁰⁷ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 66

¹⁰⁸ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 65

¹⁰⁹ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

¹¹⁰ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 118

¹¹¹ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 152

¹¹² Ante Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 13 (1983): 55

¹¹³ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 36

¹¹⁴ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 118

¹¹⁵ Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, 68

podrazumijevali su primjerice obilazak i opise međa posjeda, razna svjedočenja i uviđaje, kaptol je to činio preko svog izabranog predstavnika, tzv. „vjernog kaptolskog čovjeka”.¹¹⁶

Formiranje vjerodostojnih mjesta povezano je s dva procesa koji su izmijenili prvotnu duhovnu funkciju kaptola i samostana. Prvi je proces bio širenje pismenosti, a samim time i civilizacijska transformacija Kraljevstva, dok je drugi proces bio vezan uz jasnije oblikovanje pravnih procedura na širem području Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva.¹¹⁷

Požeški kaptol kao vjerodostojno mjesto spominje se već u prvoj ispravi iz 1221. godine prema kojoj župan Miha (Mihael) kupuje neke zemlje, a iz čega proizlazi zaključak kako je njegova javna djelatnost počela s njegovim osnutkom i nastavila se kroz cijeli srednji vijek.¹¹⁸ Sredinom 13. stoljeća praksa izdavanja listina od strane Požeškog kaptola se intenzivira, a odnosile su se uglavnom na zbivanja u Požeškoj županiji.¹¹⁹ Tako je iz 1250. godine sačuvana jedna kaptolska listina, dok se još dvije listine iz iste godine spominju u kraljevskim poveljama. Požeški kaptol je za vrijeme vladavine kraljevske obitelji Arpadovića (do 1300. godine) izdao 41 listinu. Sve osim one najranije isprave iz 1221. godine, spadaju u razdoblje od 1250. do 1300. godine. Od ukupno 41 listine, sačuvana je 31 isprava sa cjelovitim tekstom, u izvorniku ili kasnijem prijepisu, a ostalih 10 spominje se u dokumentima drugih ustanova. Listine koje je izdavao Požeški kaptol u 13. stoljeću većinom su se odnosile na pravne poslove unutar Požeške županije, dok se samo tri listine odnose na poslove izvan nje, odnosno dvije se listine odnose na posjede u Vukovskoj, a jedna na posjede u Virovitičkoj županiji.¹²⁰ S vremenom, Kaptol povećava svoju izdavačku djelatnost što se povezuje s težnjom lokalnog plemstva da pravno ovjeri svoje imovinske odnose. U 14. stoljeću širi se područje djelovanja Požeškog kaptola, a shodno tomu, Požeški kaptol počinje izdavati listine i za područja izvan Požeške županije.¹²¹ Tijekom prve polovice 14. stoljeća (od 1301. do 1350.), Požeški kaptol izdao je čak 74 poznate listine. Gotovo je jednak broj dokumentiranih poslova koji su se odnosili na osobe i posjede u Požeškoj županiji i onih koji su se odnosili na pravne poslove izvan nje, pri čemu se misli uglavnom na poslove u Križevačkoj županiji.¹²² Djelokrug Požeškog kaptola obuhvaćao je prostor od Drave do Save te od Đakova do Zagreba. Požeški kanonici uređivali su gruntovne sporove između Zagrebačkog kaptola i grada Zagreba-Gradeca, sporove oko Križevaca, kod

¹¹⁶ Isto, 99

¹¹⁷ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 275

¹¹⁸ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 146

¹¹⁹ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 118

¹²⁰ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 97-98

¹²¹ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 118

¹²² Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 98

Siska, Zeline, Virovitice, Đakova itd. Upravo su se iz tih razloga mnoge isprave Požeškog zbornog kaptola sačuvala u zagrebačkim arhivima.¹²³ U 14. stoljeću dolazi do potpune specijalizacije izrade listina i brige o njima pa se tako 1335. godine prvi puta spominje kaptolski notar.¹²⁴ Iz povijesnih vrela vidljivo je kako je 1305. godine postojala posebna komora ili riznica u kaptolskoj zbornoj crkvi sv. Petra u kojoj se čuvao kaptolski protokol na temelju kojega bi se mogla izdati nova povelja, ako se sa onom starom nešto dogodi.¹²⁵

Požeški kaptol kao vjerodostojno mjesto uvijek se odazivao i slao svoje izvještaje koji se odnose na razne sporove, a koji su se pisali na molbu kralja, suca kraljevske kurije ili hrvatskog bana. Ako se uzme u obzir široka i razgranata javna djelatnost, Požeški kaptol crkve sv. Petra ističe se kao iznimno značajna institucija javne vjere koji je bio na opću korist stanovnicima srednjovjekovne Slavonije.¹²⁶ Ovakvu je djelatnost kaptol vršio preko 300 godina, odnosno sve do osmanskog zauzeća Slavonije.¹²⁷ Vjerodostojna mjesta, odnosno institucije javne vjere prva su srednjovjekovna središta pismenosti, obrazovanja i kulture. Sačuvana arhivska i diplomatska građa koja je većinom pisana latinskim jezikom i koja je nastajala u kaptolskoj kancelariji, donosi podatke o stupnju obrazovanosti tadašnjih kanonika, ustrojstvu i zvanjima unutar institucije kaptola, ali isto tako i o funkcijama, kako samih kraljevih povjerenika i izaslanika u kaptolu, tako i kraljevih ili banskih kancelara na hrvatsko-ugarskom dvoru.¹²⁸

4.4. Kaptolska crkva sv. Petra

O kaptolskoj crkvi sv. Petra ne zna se puno. Nalazila se uz zapadni bedem stare kaptolske tvrđe.¹²⁹ Osim glavnog oltara sv. Petra, u kaptolskoj crkvi nalazio se i niz drugih oltara: oltar sv. Nikole, sv. Mihaela Arkandela, sv. Urbana Pape, a prema Buturcu postojali su i oni sv. Ladislava, sv. Jelene i Svih Svetih.¹³⁰ Buturac donosi svojevrsnu anegdotu prema kojoj se prije stotinjak godina otkopala stara kaptolska kanonička grobnica prilikom čega su otvoreni i ljesovi. Kosturi kanonika bili su odjeveni u skupocjena svilena misna ruha koja su se u dodiru sa zrakom pretvorila u prah.¹³¹ Zanimljiv je i detalj o dvojnosti srednjovjekovne Požege po

¹²³ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 27

¹²⁴ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)”, 98

¹²⁵ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 27

¹²⁶ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 147-148

¹²⁷ Horvat, „O nekim starim građevinama Kaptola“, 98

¹²⁸ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 7

¹²⁹ Buturac, „Povijest Kaptola (Požege)”, 30

¹³⁰ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)”, 96

¹³¹ Buturac, „Povijest Kaptola (Požege)”, 30

crkvenim zaštitnicima. U većini slučajeva crkve su bile posvećene sv. Petru i Pavlu zajedno, ali u srednjovjekovnoj Požegi to nije bio slučaj. Naime, crkva sv. Petra nalazila se u Kaptolu, dok je crkva sv. Pavla bila u Požegi, u blizini današnje požeške katedralne crkve sv. Terezije. Obje crkve građene su u gotičkom stilu.¹³² Na mjestu srednjovjekovne kaptolske crkve, u 18. stoljeću, sagrađena je znatno veća crkva sv. Jurja koja je kasnije pretvorena u skladište.¹³³

4.5. Kaptolska škola

Uvjet za obavljanje službe svećenika, a posebice kanonika unutar kaptola bio je odgovarajuće školovanje. Povjesničari pretpostavljaju kako su u gradu Požegi, osim franjevačkog i dominikanskog samostana te samostana u Kutjehu i Rudini, postojale i škole koje su pružale osnovno znanje kandidatima za svećenika, ali i drugim mladićima. Jedna takva škola postojala je i u Kaptolu.¹³⁴ Osnovica takvih škola bile su slobodne vještine, odnosno gramatika, retorika, dijalektika i teologija. Gradske katedralne škole, također su u kasnom srednjem vijeku nudile praktična znanja temeljena na proučavanju latinskoga jezika koji je bio nužan za obavljanje crkvenih, ali i svjetovnih dužnosti. Takve su škole pružale dobar temelj svojim učenicima koji su nastavljali svoje školovanje u drugim europskim zemljama.¹³⁵ U slučaju da se učenici odluče na daljnje školovanje, morali su odlaziti u udaljene krajeve kao što su Pečuh ili Bologna. U Bologni je 1088. godine osnovan pravni fakultet koji je bio općepoznat diljem Europe. Odgovarajući primjer ovakvog tipa školovanja je Urbacije, prepošt Požeškog kaptola, koji je kao kanonik otišao na školovanje u Bolognu gdje je postao doktor prava. Postao je papin kapelan, a u Požeškom kaptolu službovao je kao njegov prepošt od 1268. do 1286. godine.¹³⁶ Zbog velikog troška studiranja, ali i udaljenosti Bologne, požeški klerici ponajprije su bili imenovani požeškim kanonicima kako bi primali kanoničke prihode koji bi im olakšali uzdržavanje u udaljenim krajevima.¹³⁷

Prema Tomislavu Đuriću i Dragutinu Feletaru, u Kaptolu je već 1300. godine postojala kaptolska trogodišnja škola.¹³⁸ Josip Buturac osnutak kaptolske škole ipak smješta u razdoblje

¹³² Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 153

¹³³ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 96

¹³⁴ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 27

¹³⁵ Zoran. Jekić „Svakodnevní život stanovništva srednjovjekovne Slavonije“. *Povijesno društvo Požega. Historia Posegana. Novae Therae II* (2018): 18

¹³⁶ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 27

¹³⁷ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 142

¹³⁸ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 153

između 1300. i 1311. godine.¹³⁹ U sačuvanim dokumentima Požeškog kaptola, kao učitelj u Kaptolskoj školi navodi se kanonik Teofil. On se u dokumentima spominje pod latinskim nazivom *puerlector ecclesie nostre* što Buturac prevodi kao „učitelj dječaka naše, tj. kaptolske zborne crkve”.¹⁴⁰ Koszta pobija Buturčevo tumačenje. On je u ispravama Požeškog kaptola evidentirao četiri spomena lektora Teofila: 1299., 1300., 1301. i jedan neautentični 1311. godine. Analizom izvora zamijećeno je kako je Teofil već 1301. godine postao glavni notar zagrebačkog biskupa Mihaela od roda Bő (1296. - 1303.), a od 1304. godine spominje se kao prepošt Ostrogonskog prvostolnog kaptola, kamo je prešao kada je biskup Mihael izabran za ostrogonskog nadbiskupa i tu službu obavlja sve do 1335. godine. U ispravama Ostrogonskog kaptola prepošt Teofil se samo u nekoliko prvih navrata javlja sa svojim starim nadimkom “Dječak” ili “Dijete” (*dictus Puer*), a kasnije samo kao Teofil. Iz svega navedenog može se zaključiti kako je Teofil u Požeškom kaptolu radio kao lektor samo do 1301. godine i kako tada nije vodio nikakvu školu nego je to posljedica netočnog razumijevanja latinske sintagme koja ga imenuje i opisuje njegovu službu.¹⁴¹ Rupert se slaže s tezom kako je Teofil bio samo lektor Požeškog kaptola, a kao voditelja kaptolske škole navodi Nikolu. Njegovo se ime spominje u sačuvanoj ispravi iz 1352. godine gdje se spominje kako on nije bio kanonik, iako su takve škole inače vodili kanonici-učitelji.¹⁴²

Kaptolska škola kod Požeškog zbornog kaptola uređena je kao i sve tadašnje kaptolske škole. Dakle, školovanje je trajalo tri godine i ona je, zapravo, nadoknađivala sjemenište. Potrebno je naglasiti kako ona nije bila u pravom smislu riječi sjemenište jer se pretpostavlja da su kaptolsku školu polazili i svjetovnjaci.¹⁴³ S obzirom da su u požeškom kraju stanovali brojni plemići, pretpostavlja se da se u kaptolskoj školi učenici nisu obrazovali isključivo za duhovna, već i za svjetovna zvanja.¹⁴⁴ Požeški plemići su svoje školovanje započinjali u kaptolskoj školi, a daljnje obrazovanje su nastavljali najčešće u Pečuhu gdje je osnovano sveučilište 1349. godine.¹⁴⁵ Iako nema saznanja o tome kako su izgledale školske svjedodžbe koje je požeška kaptolska škola izdavala svojim učenicima, prema sačuvanoj ispravi iz 1459. godine pretpostavlja se da su ipak postojale. Naime, prema toj ispravi kaptolski prepošt Ivan preporučuje Tomu pečuškom biskupu kao dobrog učenika koji je dosta napredovao te predlaže

¹³⁹ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1221.-1536.)*, 28

¹⁴⁰ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 32

¹⁴¹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)”, 100

¹⁴² Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 118

¹⁴³ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 32

¹⁴⁴ Mato Nosić, „Iz prošlosti osnovnoga školstva kaptolačkoga kraja“, u *Kaptol 1221 – 1991*, ur. Filip Potrebica (Kaptol: Mjesna zajednica Kaptol, 1991), 109

¹⁴⁵ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 28

biskupu da ga zaredi za subđakona¹⁴⁶.¹⁴⁷ Koliko se dugo kaptolska škola Požeškog zbornog kaptola održala vidljivo je iz činjenice kako je jedan od zadataka lektora, kao jednog od najviših dostojanstvenika kaptola, bio praćenje rada kaptolske škole, iz čega proizlazi da se kaptolska škola održala koliko i sama funkcija lektora, dakle, do same propasti Požeškog kaptola.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Postojala su tri reda zaređenja. Prvi i najviši red je bilo zaređenje za svećenika. Drugi red podrazumijeva zaređenje za đakona, dok je treći, ujedno i najniži red, red subđakona.

¹⁴⁷ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 32

¹⁴⁸ Nosić, „Iz prošlosti osnovnoga školstva kaptolačkoga kraja“, 109

5. Požeško kaptolsko vlastelinstvo

5.1. Posjedi Požeškog kaptola

Srednjovjekovno feudalno vlastelinstvo podrazumijevalo je gospodarsku zemlju naseljenu podaničkim stanovništvom.¹⁴⁹ Adamček feudalno vlastelinstvo smatra poljoprivrednom organizacijom čija je osnovna funkcija bila organiziranje i provođenje feudalnog iskorištavanja seljaštva. Od ostalih privrednih funkcija vlastelinstva koje su se temeljile na izrabljivanju zavisnih seljaka, izdvajaju se: organiziranje vlastite proizvodnje, proširivanje poljoprivrednih površina te trgovina poljoprivrednim proizvodima.¹⁵⁰ Vlastelinstvo je imalo i značajno ekonomsko značenje. Gospodari vlastelinstva ubirali su prihode od proizvoda nastalih na zemljišnim posjedima.¹⁵¹ Stjecanjem imuniteta i regalnih prava¹⁵² od strane vladara, vlastelinstva postaju osnovne upravne, ali i sudske jedinice feudalnog društva. Vlastelinstvo je, u pravilu, bila jedina sudska i upravna vlast za svoje podložnike. Shodno navedenom, vlastelinstvo je istodobno bilo i feudalna privredna organizacija i organ feudalne vlasti.¹⁵³ U srednjem vijeku glavno mjerilo moći i bogatstva bilo je posjedovanje zemlje. Crkva je bila veliki zemljoposjednik, a jedan od njenih posjeda u Požeškoj županiji bio je i posjed Požeškog kaptola.¹⁵⁴ Često su stanovnici naselja podno same institucije darivali i oporučno ostavljali svoje posjede, kuće i zemlje za uzdržavanje kaptola. Srednjovjekovni su kaptoli bili gospodarski stabilni zbog čega su, kao i drugi feudalni veleposjednici bili dužni uzdržavati vojsku i utvrde za obranu od neprijatelja, graditi ceste i mostove, suditi kmetovima i sl. Između ostalog, kaptoli su bili dužni obrađivati svoje posjede, posebice vinograde, što su im nalagali kaptolski statuti. Navedene gospodarske djelatnosti bile su od osobitog značaja za razvoj srednjovjekovnog društva.¹⁵⁵ Dakle, djelovanje Požeškog zbornog kaptola ne bi bilo moguće bez materijalne podloge poput različitih imanja, prava i povlastica što je ujedno bio i temelj za izgradnju kaptolskih objekata.¹⁵⁶ Posjedi požeškog kaptola pružali su prirodne i novčane

¹⁴⁹ Marc Bloch, *Feudalno društvo* (Zagreb: Golden marketing, 2001), 236

¹⁵⁰ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980), 427

¹⁵¹ Bloch, *Feudalno društvo*, 236

¹⁵² Regalna prava obuhvaćala su vladarove ovlasti koje se nisu mogle trajno ustupiti, već ih je vladar mogao ustupiti na obavljanje drugoj osobi ili zajednici, a podrazumijevaju: zakonodavno pravo, pravo sudovanja, pravo kažnjavanja, pravo podjeljivanja državnih časti i sl., „Regalna prava”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 21.8.2023., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52236>

¹⁵³ Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, 427

¹⁵⁴ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 119

¹⁵⁵ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 16

¹⁵⁶ Horvat, „O nekim starim građevinama Kaptola“, 98

prihode Zbornom kaptolu sv. Petra. Na kaptolskim posjedima bila je uspostavljena upravna struktura, odnosno vlasnik zemlje na tom teritoriju posjedovao je upravnu i sudsku vlast. Osim upravnog i ekonomskog vlasništva, Kaptolu je njegov zemljišni posjed bio i značajan element kolektivnog predstavljanja Kaptola kao cjelovite zajednice koja se brinula o posjedima, podložnicima i egzistencijalnim potrebama svojih kanonika.¹⁵⁷ Prema Josipu Buturcu, prilikom osnutka Požeškog kaptola, hrvatsko-ugarski vladar udijelio mu je razne posjede i povlastice, kao što je to bio običaj sa svim kaptolima na prostoru sjeverne Hrvatske i Ugarske.¹⁵⁸ Izvorna povelja koja opisuje navedene povlastice, izgubljena je, a u kasnijim dokumentima, također, nije zabilježeno gotovo ništa o opsegu i приходima kaptolskog feudalnog vlastelinstva. Ako se uzme u obzir da su se na istoku nalazili sitni plemićki posjedi, a na zapadu prostrani posjed Velika, pretpostavlja se kako je feudalno vlastelinstvo Kaptola sv. Petra zauzimalo razmjerno maleno područje od Češljakovaca na zapadu do Bešinaca na istoku te od Papuka na sjeveru do Alilovaca i Ramanovaca na jugu.¹⁵⁹ Granica između kaptolskog i veličkog posjeda opisana je u dokumentu koji se datira u 1250. godinu. Linija razgraničenja ova dva posjeda prostire se od srca Papuka prema jugu, jednim dijelom između potoka *Yelsceuch* i potoka Bistre, a zatim se spušta prema tzv. „velikoj cesti“ do crkve sv. Marije. Na južnoj strani posjed graniči s Požegom, dok istočna međa u dokumentu nije detaljno opisana zbog čega ju je teško ubicirati. Zemlje *Puzada*, *Coprina* i *Blatha* do sada se nisu mogle svrstati niti u jedan posjed, ali novijim istraživanjima dokazano je kako su se spomenute zemlje nalazile na posjedu Požeškog kaptola.¹⁶⁰

U ispravama iz 1292. i 1299. godine spominje se selo Andrijevci kao posjed Požeškog zbornog kaptola. Požeškom kaptolu pripadala je i zemlja Tristanovac te selište na području Šeovaca pored današnjih Treštanovaca.¹⁶¹ Josip Butrac pretpostavlja kako su Požeškom kaptolu najvjerojatnije pripadali i posjedi Kantarovci i Biškupci. Pretpostavlja se kako je pečuški biskup darovao Požeškom kaptolu posjed Biškupci, dok je posjed Kantarovci (današnji Kantrovci) vjerojatno bio u vlasti požeškog kanonika kantora.¹⁶² U osmanskome popisu iz 1579. godine spominje se još jedan zemljišni posjed koji je vrlo vjerojatno pripadao Požeškom kaptolu. Naime, riječ je o zemlji koja se nalazila u mjestu Podgorač, u neposrednoj blizini Našičke

¹⁵⁷ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 34

¹⁵⁸ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 32

¹⁵⁹ Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 28

¹⁶⁰ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 119

¹⁶¹ *Isto*, 122

¹⁶² Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 32

utvrde. Spomenuti prostor, iako granični, pripadao je Požeškom arhiđakonatu koji je upravljao župom čije se središte nalazilo u Našicama. Iz navedenih razloga, vjerojatnije je kako je zemljišni posjed pripadao Požeškom, a ne susjednom Bosansko-đakovačkom kaptolu.¹⁶³

O prihodima Požeškog zbornog kaptola, ne zna se gotovo ništa. Kaptolima su prihodi od njihovih zemljišta bili od iznimne važnosti u smislu gradnje, ulaganja i popravaka na kaptolskoj crkvi, osiguravanja stvari potrebnih za obavljanje bogoslužja i održavanje 10 do 20 svećenika. Iz popisa papine desetine iz 1333. godine jasno je vidljivo kako su i požeški kanonici morali platiti desetinu, ali iz tog popisa nije vidljivo koliki su bili prihodi kaptola i pojedinih kanonika s toga popisa.¹⁶⁴

5.2. Povlastice Požeškog kaptola

Požeški kaptol uživao je velik ugled i povjerenje kraljeva dvora što dokazuju kraljeve povlastice koje je i sam kralj potvrđivao ili podjeljivao kaptolu ili njegovu prepoštu.¹⁶⁵ Prema Andriću, kralj Ferdinand I. Habsburški (1526. - 1564.) 21. siječnja 1528. godine potvrđuje povlastice koje je ranije požeškom kaptolu odobrio njegov prethodnik kralj Ludovik II. Jagelović (1506. - 1526.), a koje su sadržavale još ranije povlastice kralja Vladislava I. ili II. i Karla Roberta Anžuvina (1301 - 1342.).¹⁶⁶ Gulin pak spomenutu povelju datira u 26. siječnja 1528. godine.¹⁶⁷ Iako Andrić spominje kraljeve Vladislava I. i II. kao potencijalne davaoce povlastica, prema Koszti, riječ je vjerojatno o povlasticama kralja Ladislava IV. (1272. - 1290.).¹⁶⁸ Budući da cjeloviti tekst Ferdinandove potvrđnice nije sačuvan, nego samo njezin sažetak u kraljevskim registrima, nije u potpunosti jasno jesu li sve navedene povlastice bile sadržane već u najranijoj povelji iz 14. stoljeća ili su bile postupno dopunjavane. Iako, iz analize formulacije sažetka, vidljivo je kako su sve navedene povlastice kaptolu dodijeljene već od strane kraljeva Karla i Vladislava, a da su ih Ludovik i Ferdinand samo potvrdili.¹⁶⁹ Prema spomenutoj ispravi, povlastice uključuju odredbu kako su stanovnici na posjedima požeškog kaptola dužni davati poreze jedino kaptolu kao zemaljskom gospodararu i njegovom prepoštu.¹⁷⁰

¹⁶³ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti”, 122

¹⁶⁴ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 33

¹⁶⁵ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 139

¹⁶⁶ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 105

¹⁶⁷ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 139

¹⁶⁸ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 75

¹⁶⁹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 105-106

¹⁷⁰ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)”, 32

Crkva sv. Petra i svi njezini žitelji se na temelju povlastica izuzimaju iz jurisdikcije sudova župana, sudaca, službenika i kaštelana.¹⁷¹ Također, na blagdan sv. Petra Apostola, sveca zaštitnika crkve, tržna pristojba na slobodnoj cesti (*in libera via*) koja vodi prema Požegi, ne smije se ubirati u korist požeške utvrde, nego ju može ubirati jedino Požeški kaptol.¹⁷² Navodi se i kako stanovnici kaptolskih posjeda ne duguju požeškoj utvrdi nikakve radove pa tako ne smiju u njezinu korist orati, žeti, okopavati, brati vinograde, ili pak sudjelovati u popravljaju požeške utvrde.¹⁷³ Posebno se navodi kako stanovnici kaptolskog posjeda nisu obvezni davati nikakva davanja Požegi kao glavnom gradu županije, pa čak ni ona koja se inače daju na Božić, Uskrs i Veliku Gospu.¹⁷⁴ Nitko od požeških kaštelana, župana, sudaca ili plemića ne smije od Požeškog kaptola zatražiti besplatno noćenje na kaptolskom posjedu.¹⁷⁵ Župani, kaštelani i plemićki suci nisu smjeli na posjedima kaptola održavati sabore i skupštine.¹⁷⁶

Koji su razlozi davanja spomenutih povlastica, također je problematično pitanje. Požeška županija u drugoj polovici 13. stoljeća nalazila se pod kraljičinom vlašću iz čega proizlazi kako je jedna od kraljica Požeškom kaptolu udijelila oslobođenje od županove jurisdikcije. Druga mogućnost je da su kraljice bile inicijatori davanja povlastica, ali da su prepustile kralju izdavanje povelje radi većeg učinka.¹⁷⁷

¹⁷¹ Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, 80

¹⁷² Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 76

¹⁷³ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 106

¹⁷⁴ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 32

¹⁷⁵ Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, 80

¹⁷⁶ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 106

¹⁷⁷ Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, 76

6. Isprave Požeškog kaptola

Isprava se definira kao pisano svjedočanstvo o nekom činu pravne naravi koje je sastavljeno u određenom obliku koji se razlikuje po mjestu, epohi, osobama i vrsti samog pravnog čina.¹⁷⁸ Požeški zborni kaptol kao vjerodostojno mjesto imao je zadaću sastavljanja, autenticiranja i čuvanja isprava u svom arhivu.¹⁷⁹ Sve vrste kaptolskih isprava pisao je i prepisivao kaptolski pisar kojega je nadzirao kanonik lektor koji je isprave ovjeravao visećim ili utisnutim kaptolskim pečatima.¹⁸⁰ Osnovna podjela isprava vjerodostojnih mjesta u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu prema vrsti kaptolskih aktivnosti dijeli se na tri skupine. U prvu skupinu ubrajaju se izjave koje su podrazumijevale privatno-pravne isprave različitih klijenata najčešće zbog zemljišnih transakcija. Druga skupina isprava odnose se na izvještaje, odnosno javne isprave viših instanci (kraljevski dvor) koje su predstavljale rezultate obavljenog posla na terenu. Treća vrsta bili su transumpti iliti prijepisi već otprije izdanih izjava.¹⁸¹

Prema tipu pravnog čina vezanog uz posjede, izjave se dijele u nekoliko velikih skupina: izjave o kupoprodaji, darivanju, zalaganju ili zakupu, diobi, zamjeni posjeda te transakcijama koje uključuju neki od navedenih poslova, ali čija formulacija pravnoga posla više ili manje odstupa od gornjih skupina.¹⁸² Vjerodostojna mjesta najviše se razvijaju zbog potrebe plemstva za pismenim svjedočanstvom o vlasništvu nad određenim posjedom. Plemiću su, dakle, kao i u ostalim kaptolima, bili najčešći klijenti Požeškog kaptola. Između ostalog, niže plemstvo, predijalci i gradske zajednice također su koristili usluge vjerodostojnog mjesta za uređenje posjedovnog vlasništva.¹⁸³

Požeški je kaptol, osim sastavljanja isprava, obavljao i čitav niz različitih djelatnosti na terenu, odnosno izvan svoje matične korporacije. Vanjska djelatnost kaptola u svojstvu vjerodostojnoga mjesta rezultirala je posebnim ispravama, koje se nazivaju izvještajima. Ovakve su isprave, u pravilu, upućene nekoj višoj državnojinstanci, a sadrže izvještaj o učinjenom pravnom poslu. Drugim riječima, izvještaji nisu nastajali kao rezultat zahtijevanja privatno-pravnih stranaka, nego kao odgovori na zahtjev samoga kralja ili članova njegove

¹⁷⁸ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 292

¹⁷⁹ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 36

¹⁸⁰ Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, 99

¹⁸¹ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 41

¹⁸² Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 302

¹⁸³ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 42

upravne administracije. Kralj i njegova administracija od vjerodostojnih su mjesta zahtijevale obavljanje tri vrste poslova: uvođenje u posjed, reambulaciju¹⁸⁴ i sudske istrage.¹⁸⁵

Požeški je kaptol sastavljao i prijepise za što je postojao točno utvrđen princip. Prije sastavljanja prijepisa Kaptol se morao uvjeriti u ispravnost zahtjeva zbog čega je stranka trebala prvo predstaviti ispravu, a tek kada je Kaptol utvrdio da je isprava istinita i autentična, započeo je sa sastavljanjem transumpta. Osim svojih isprava, Kaptol je mogao sastavljati transumpete na zahtjev neke državne institucije poput kralja, bana ili župana, ali je, također, prepisivao i isprave za stanovnike Požeške županije. Transumpete je Kaptol sastavljao zbog oštećenja originala ili na zahtjev za više primjeraka dokumenata koji su svjedočili o vlasništvu nad određenim posjedom.¹⁸⁶

Svaka isprava koju je sastavio Požeški kaptol kao *locus credibilis*, da bi bila pravno priznata, trebala je biti autenticirana. Prva metoda autenticiranja koja se koristila u kaptolima ugarskog crkvenog uređenja bila je hirografija. Ova metoda podrazumijevala je pisanje isprave na pergameni.¹⁸⁷ Tako su i dokumenti koje je izdavao Požeški kaptol pisani na pergameni i ovjereni pečatom bademasta oblika s likom sv. Petra.¹⁸⁸ Pergamena je koža ovce, koze ili teleta koja je posebno pripremljena kako bi se po njoj moglo pisati.¹⁸⁹ Hirografiranje dokumenta podrazumijevalo je prepisivanje iste isprave dva puta, jedna ispod druge. Isprave su bile razdvojene početnim slovima abecede. Kaptol bi zatim razrezao pergamenu po sredini slova te bi jedan primjerak isprave dao osobi ili stranci koja je zahtijevala izdavanje dokumenta, a drugi bi primjerak ostao kaptolu.¹⁹⁰ Druga metoda autenticiranja je autenticiranje isprava pečatom.¹⁹¹ Pečat isprave je znak prava fizičke ili pravne osobe. Svrha pečata je da označi vlasništvo, ovjeri pravni posao i samu povelju.¹⁹² Godina prve upotrebe kaptolskih pečata na ispravama Požeškog zbornog kaptola do sada još nije poznata. Prema Gulinu, Kaptol ih je vjerojatno upotrebljavao i prije 1250. godine jer se na jednoj ispravi iz te godine sačuvao viseći pečat s vrpcama bez pečatne slike.¹⁹³ Pečat je pričvršćivan na povelju na dva načina. Prethodno je spomenut viseći

¹⁸⁴ Reambuliranje predstavlja utvrđivanje granica posjeda., „Reambulacija”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8.8.2023., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52112>

¹⁸⁵ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 305

¹⁸⁶ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 45-46

¹⁸⁷ *Isto*, 49

¹⁸⁸ Rupert, „Kaptol tijekom povijesti“, 118

¹⁸⁹ Josip Buturac i Stjepan Bačić, *Iz historije pisanog dokumenta* (Sisak: Tiskara Joža Rožanković, 1966), 11

¹⁹⁰ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 340

¹⁹¹ *Isto*, 341

¹⁹² Buturac i Bačić, *Iz historije pisanog dokumenta*, 19

¹⁹³ Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, 99

pečat koji se vješao na povelju pomoću trake od pergamene ili vrpce od svile ili konoplje. Drugi način bio je pečaćenje utiskivanjem voštanih pečata i on se prakticao sve do polovice 12. stoljeća kada ga zamjenjuje tzv. viseći pečat.¹⁹⁴ U povijesti Požeškog kaptola razlikuju se dva pečata. Na prvom je pečatu prikazan lik sv. Petra apostola u stojećem stavu s ključem u rukama dok je na drugom pečatu sv. Petar prikazan u liku biskupa koji sjedi na katedri s mitrom¹⁹⁵ na glavi, odjeven u ornat¹⁹⁶ ispod kojega su vidljive njegove ruke. Lijevom rukom pridržava Bibliju, a desnom, poluispruženom prema gore, blagoslivlja u znaku sv. Trojstva. Promjena pečata ubicira se prije 1279. godine jer se, upravo nakon spomenute godine, slika s pečata više nikada nije mijenjala.¹⁹⁷

U Požeškom kaptolu, originalne isprave ponajviše su se čuvale u sakristiji. Ondje su se nalazile i druge isprave koje bi stranke donijele na pohranu, tako da se iz njih uvijek mogao načiniti prijepis. U tom pogledu, Požeški je kaptol bio javni arhiv.¹⁹⁸ Arhiviranje dokumenata ozakonjeno je dekretom Andrije II. iz 1231. godine, kojim je kralj dozvolio vjerodostojnim mjestima da osim sastavljanja, mogu i čuvati isprave.¹⁹⁹ Požeški je kaptol svoje isprave pohranjivao u sakristiji kaptolske crkve sv. Petra gdje su one također bile i sastavljane, pečaćene i redigirane.²⁰⁰ Kaptolski dokumenti koji se odnose na kaptol kao crkvenu ustanovu, čuvali su se u privatnom kaptolskom arhivu, a postojao je i javni kaptolski arhiv u kojemu su bili pohranjeni spisi požeških plemića.²⁰¹ Ipak, veći dio kaptolskih isprava požeški su kanonici prenijeli u Slovačku kada su bježali pred osmanskom vojskom. U kasnijim razdobljima dokumenti su zbog političke i kulturne centralizacije prebačeni u Budimpeštu, a od 1960. godine djelomičan broj isprava nalazi se u zagrebačkom arhivu.²⁰²

¹⁹⁴ Buturac i Bačić, *Iz historije pisanog dokumenta*, 19

¹⁹⁵ Mitra je kapa crkvenih dostojanstvenika koja predstavlja znak njihove duhovne vlasti., „Mitra”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8.8.2023., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=41259>

¹⁹⁶ Ornat predstavlja službeni svečanu odjeću, tradicijom zadržanu za posebne događaje., „Ornat”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8.8.2023., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45570>

¹⁹⁷ Gulin, „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, 99

¹⁹⁸ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 141

¹⁹⁹ Jerković, „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“, 350

²⁰⁰ Barić, „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“, 51

²⁰¹ Buturac, „Povijest Kaptola (Požega)“, 30

²⁰² Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, 27

7. Kraj djelovanja Požeškog kaptola

Osmanske provale na područje Požeške kotline započele su još nakon Krbavske bitke iz 1493. godine. Arhivska i konzervatorska istraživanja potvrdila su kako su prije osmanske ugroze na području Kaptola postojale dvije tvrđave, *Posega sent Peter* i *Prepostwar*, odnosno Prepoštov grad.²⁰³ Prepoštov se grad, češće naziva Prepoštovom utvrdom.²⁰⁴ Osmanske provale na područje Kaptola 1494., 1501. i 1502. godine oštetile su tvrđavu *Posega sent Peter* zbog čega su kanonici odlučili sagraditi novu tvrđavu.²⁰⁵ Krajem 15. stoljeća u Kaptolu se oko naselja podižu čvrste kamene utvrde koje su zamijenile ranije drvene.²⁰⁶ Horvat navodi mišljenje povjesničara Gjüre Szabe kako je Požeški kaptol do polovine 14. stoljeća bio okružen drvenim palisadama nakon čega se prokopao duboki jarak te podigli kameni bedemi, no i sam navedenu tezu smatra samo pretpostavkom.²⁰⁷ Zbog manjka izvora, nije poznata točna lokacija i vrijeme izgradnje Prepoštove utvrde. Ipak, povjesničari koji su se bavili poviješću Kaptola i njenih utvrda kreirali su dvije teorije. Horvatova je pretpostavka kako bi upravo *Prepostwar* iz 1537. godine mogla biti građevina koja je danas poznata kao Stari grad, a *Posega sent Peter* bio bi prvobitni kaptol koji se nalazio negdje drugdje.²⁰⁸ *Posega sent Peter* u turskim je naletima najvjerojatnije potpuno uništena i srušena sa zemljom. Na nju tek podsjeća ime dijela Kaptola koji se, prema tome, naziva Petrovac.²⁰⁹ Prema Andriću, ova je teorija teško održiva jer se utvrda koja je danas poznata kao Kaptol, odnosno Stari grad, u svim vrelima iz 16. i 17. stoljeća, također naziva samo imenom Kaptol. Ne postoje izvori koji potvrđuju teoriju kako je postojao neki drugi, stariji Kaptol.²¹⁰ Prema osmanskim izvorima, Prepoštova se utvrda nalazila na Papuku, sjeverno od Kaptola, a prema mišljenjima nekih povjesničara njen smještaj odgovara ruševinama poznatim kao Pogana gradina kod mjesta Doljanovci. Pogana gradina vjerojatno je sagrađena u posljednjim desetljećima osmanske opasnosti kao sigurnije pribežište za kanonike Požeškog zbornog kaptola.²¹¹ Ipak, početkom 1537. godine Osmanlije su zaposjeli Požegu, a samim tim, vjerojatno i Kaptol.²¹² Kao početak osmanske vladavine nad Požegom uzima se 15. siječnja 1537. godine, a do kraja mjeseca pod osmansku je vlast pala i šira okolica grada

²⁰³ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 153

²⁰⁴ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)”, 107

²⁰⁵ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 153

²⁰⁶ *Isto*, 153

²⁰⁷ Horvat, „O nekim starim građevinama Kaptola”, 98

²⁰⁸ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi dio).“ *Scrinia Slavonica* 9 (2009), 89

²⁰⁹ Horvat, „O nekim starim građevinama Kaptola“, 105

²¹⁰ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi dio)”, 88

²¹¹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio)”, 107

²¹² Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi dio)”, 92

Požege.²¹³ Osvajanje Kaptola od strane osmanske vojske ujedno je bio i kraj postojanja Požeškog kaptola.²¹⁴ Požeški kanonici pred osmanskom su vojskom pobjegli u Pečuh čime se ugasio život srednjovjekovnog Zbornog kaptola sv. Petra.²¹⁵

²¹³ Nenad Moačanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)*, (Jastrebarsko: Naklada Slap, 1997), 32

²¹⁴ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 153

²¹⁵ Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 140

8. Pregled novijih arheoloških istraživanja u Starom gradu

Kaptolačka utvrda, odnosno Stari grad kako ga nazivaju mještani, šesterokutni je kasnogotički kaštel s kružnim polukulama i četvrtastom ulaznom kulom.²¹⁶ Kamena utvrda smještena je na vrhu blage uzvisine zapadno od potoka Bistra (danas Kaptolka), koji kroz selo teče u dva rukavca smjerom sjever-jug. Ulaz u utvrdu nalazi se na južnoj strani.²¹⁷ Sačuvana je i četvrtasta ulazna kula na kojoj su se nalazila vrata i podizni most koji se prostirao iznad jarka koji je okruživao cijelu utvrdu, a koji je vrlo vjerojatno bio napunjen vodom iz obližnjeg potoka.²¹⁸ Izvorne dimenzije utvrde su oko 50 m sa istočne i zapadne strane te oko 40 m na sjevernoj i južnoj strani utvrde. Unutar zidina utvrde nalazila se kaptolska crkva sv. Petra, kanoničke stambene zgrade i središnje dvorište.²¹⁹ Lokalitet Stari grad u Kaptolu uvršten je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske i to na Listu zaštićenih kulturnih dobara. Istraživanja su se na ovom lokalitetu provodila u nekoliko etapa. Prva arheološka istraživanja unutar zidina kaptolskog kaštela započela su 1999. godine pod vodstvom arheologinje Dubravke Sokač Štimac iz Gradskog muzeja Požega. Prilikom istraživanja dvorišnog dijela kaštela otkriven je dio korpusa kasnogotičke crkve s izduženim poligonalnim svetištem. Istraživanja kasnogotičke crkve nastavila su se 2001. godine pod vodstvom Željka Tomičića sa Instituta za arheologiju u Zagrebu. Arheolog je s vanjske strane istočnog zida svetišta otkrio osam dječjih ukopa različite dobi. Najkompletnija i najpodrobnija sustavna istraživanja lokaliteta Stari grad proveli su arheolog Zvonko Bojčić i arheologinja Danimirka Podunavac iz Arheološkog muzeja u Osijeku tijekom 2018. i 2019. godine.²²⁰ Najznačajniji je nalaz otkriće jednobrodne romaničke crkve oko koje se nalazi groblje s nakitom bjelobrdske kulture. Sudeći prema spomenutom otkriću, vrijeme izgradnje ove crkve datira se u kraj 11. ili početak 12. stoljeća.²²¹ To je vrijeme kada ugarski vladari potiču razvoj crkvenog ustroja u Slavoniji. Najistaknutiji vladar je bio Ladislav I. (1077. - 1095.) koji je započeo praksu sahranjivanja pokojnika u neposrednoj blizini crkve.²²² Na ostacima jednobrodne romaničke crkve, podignuta je monumentalna trobrodna romanička crkva za koju se pretpostavlja da je izgrađena krajem 12. ili početkom 13. stoljeća i čija se gradnja povezuje s Požeškim zbornim kaptolom.²²³

²¹⁶ Horvat, „O nekim starim građevinama Kaptola”, 95

²¹⁷ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 95

²¹⁸ Đurić i Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, 154

²¹⁹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio), 96

²²⁰ Bojčić i Podunavac, „Ostaci sakralnog kompleksa unutar kaštela Stari grad u Kaptolu”, 89

²²¹ *Isto*, 100

²²² *Isto*, 92

²²³ Danimirka Podunavac, „Sustavno arheološko iskopavanje lokaliteta „Stari grad Kaptol” u 2021. godini. Skraćeno stručno izvješće, (Arheološki muzej Osijek, 2021), 5

Trobrodna je romanička crkva oko 1500. godine preoblikovana u stilu kasnogotičke sakralne arhitekture i ukrašena je kvalitetno klesanim arhitektonskim elementima. Istraživanjem unutrašnjosti Starog grada nisu pronađeni nikakvi ostaci graditeljske djelatnosti koja bi se mogla povezati s razdobljem osmanske vladavine na području Kaptola. Utvrda Stari grad i kasnogotička crkva unutar zidina utvrde nastradale su krajem 17. stoljeća u oslobodilačkim ratovima protiv Osmanlija.²²⁴ Kaptolska utvrda smatra se jednim od najboljih i najočuvanijih primjeraka fortifikacijske arhitekture predosmanskog razdoblja na slavonskom području. Dosadašnja istraživanja kaptolskog Starog grada svjedoče o kontinuitetu života od gotovo osam stotina godina, od čega je tristo godina ondje djelovao Požeški kaptol sv. Petra koji je kao crkveno, ali i svjetovno središte Pečuške biskupije ostavio neizbrisiv trag u srednjovjekovnoj povijesti Slavonije.²²⁵

²²⁴ Bojčić i Podunavac, „Ostaci sakralnog kompleksa unutar kaštela Stari grad u Kaptolu”, 100

²²⁵ Podunavac, „Sustavno arheološko iskopavanje lokaliteta „Stari grad Kaptol” u 2021. godini, 2

9. Zaključak

Hrvatska je kroz cijeli razvijeni i kasni srednji vijek bila u personalnoj uniji s Mađarskom, tvoreći tako jedinstveno Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo. Početkom 13. stoljeća prostor današnje Slavonije bio je pod crkvenom jurisdikcijom Pečuške biskupije. U svrhu učvršćivanja crkvene, ali i svjetovne vlasti na tom području, Pečuška biskupija osnovala je instituciju poznatu kao Požeški zborni kaptol sv. Petra. Kako i samo ime govori, Požeški se kaptol smjestio u Požeškoj županiji, 15 kilometara sjevernije od samog grada Požege, na mjestu današnjeg naselja Kaptol koje je upravo prema spomenutoj srednjovjekovnoj instituciji dobilo ime. Oko godine utemeljenja Zbornog kaptola sv. Petra, u hrvatskoj se, ali i u mađarskoj historiografiji među povjesničarima vode polemike. Međutim, vodeći se isključivo sačuvanim ispravama, izdvajaju se dvije potencijalne godine osnutka ove institucije. Pretpostavlja se kako prva isprava koju je izdao Požeški zborni kaptol potječe iz 1221. godine, ali zbog oštećenosti dokumenta ova se godina još uvijek stavlja pod upitnik. Prvi službeni spomen Požeškog kaptola javlja se u ispravi koju je izdao Pečuški stolni kaptol 1217. godine. Požeški je kaptol bio crkvena, ali i javna ustanova koja je skrbrila za kulturni, vjerski i duhovni život na području pod njegovom jurisdikcijom. Prepošt, odnosno čelnik Požeškog zbornog kaptola ujedno je bio i upravitelj Požeškog arhiđakonata. Drugim riječima, upravo je Požeški kaptol bio središnje mjesto Požeškog arhiđakonata koji je bio jedan od osam arhiđakonata unutar Pečuške biskupije. Uz prepošta, u Zbornom kaptolu sv. Petra stanovali su i djelovali kanonici koji su se dijelili u dvije velike skupine. Pod dostojanstvenike kaptola podrazumijevali su se, točno ovim redom, prepošt, lektor, kantor i kustos dok su drugu skupinu činili jednostavni kanonici i pomoćno svećenstvo poput sublektora, potpojca i zvonara. Za vršenje svećeničke službe, a osobito one kanoničke bilo je potrebno školovanje. Kanonici Požeškog kaptola svoje su školovanje započinjali u kaptolskoj školi osnovanoj uz sam Zborni kaptol sv. Petra, a završavali ga na velikim europskim sveučilištima. Osim pastoralnog djelovanja Požeški se kaptol istakao i svojim javnim djelovanjem. Već u prvoj poznatoj ispravi iz 1221. godine spominje se kupoprodaja zemlje kojoj je svjedočio upravo Požeški kaptol iz čega proizlazi zaključak kako je ova institucija od samog početka uživala status vjerodostojnog mjesta. Pravni poslovi koje je ova institucija kao vjerodostojno mjesto obavljala obuhvaćali su: sastavljanje kupoprodajnih ugovora, čuvanje isprava, sudjelovanje u rješavanju posjedovnih sporova među plemićima i crkvenim ustanovama, izdavanje prijepisa dokumenata i privilegija te ispitivanje valjanosti dokumenata. Požeški je kaptol bio integriran u pravni sustav Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva što se može očitovati iz izvješća o izvršenim poslovima koje je kaptol podnosio vladaru. Za

uzdržavanje i kao nagradu za njegovo djelovanje, Zborni je kaptol sv. Petra od vladara dobivao povlastice i feudalne posjede. Požeški kaptol se kroz srednji vijek formirao kao stabilna zajednica čiji su članovi bili uključeni u javni život stvarajući društveno-gospodarske i crkvene trendove u srednjovjekovnoj Slavoniji, ali i u cijelom Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. Požeški kaptol prestaje postojati s osmanskim zauzimanjem Požeške kotline. Kanonici koji su bježali pred osmanskim ugrozom sa sobom su odnosili i dokumente koji su se do tada čuvali u kaptolskom arhivu što je ujedno i razlog manjku izvorne arhivske građe na temelju koje se može skicirati tijek povijesti Požeškog zbornog kaptola. U posljednjih se nekoliko godina, na lokalitetu koji se među mještanima današnjeg Kaptola naziva Stari grad, vrše sustavna istraživanja srednjovjekovnog kaštela koja će u budućnosti, nadam se, rasvijetliti još nerazjašnjene povijesne pretpostavke o instituciji Požeškog kaptola.

Ako se osvrnem na ciljeve koje sam si zadala prilikom pisanja diplomskoga rada, a koji su navedeni u uvodnom dijelu rada, mogu reći da su gotovo u cijelosti ostvareni. Analizirajući i uspoređujući dostupnu stručnu literaturu u radu sam obradila pitanje utemeljenja, organizacije te svjetovnog i crkvenog djelovanja Požeškog zbornog kaptola s pravno-povijesnog, ali i kulturno-obrazovnog aspekta. Osim očigledne crkvene važnosti Požeškog kaptola kao središta Požeškog arhidakonata, osnovanog od strane Pečuške biskupije, ova je institucija imala i značajnu pravnu, odnosno svjetovnu ulogu. Pravnu važnost Požeškog kaptola kao vjerodostojnog mjesta za Slavoniju, prostor same Pečuške biskupije, ali i za šire područje unutar Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, iscrpno sam obradila u radu, a iz čega se može izvesti zaključak kako je Požeški kaptol bio centar pismenosti na području Kraljevstva južno od rijeke Drave te svojevrsna gruntovnica srednjovjekovne Slavonije. Povijest srednjovjekovnog Požeškog kaptola ponajviše je, u Hrvatskoj, izučavana krajem 20. stoljeća od strane Josipa Buturca i Ante Gulina. Iako se upravo njima pripisuju najveće zasluge za dosadašnja znanja o ovoj instituciji, jasno je kako se s novim otkrićima i istraživanjima dolazi do novih spoznaja koje se nerijetko kose s onim prijašnjima. Vodeći se ovom mišlju, postavila sam si cilj da usporedim „stara” saznanja s onim novijima te da obrazložim argumente koji su na strani kako novih, tako i onih „starih” pretpostavki te da na koncu, ako je moguće, ishodim određeni zaključak. S obzirom da određene teze, iz određenih razloga, nije moguće potvrditi ili opovrgnuti, navedene su i ostavljene za neka buduća istraživanja ove problematike. Na posljetku, u radu sam se kratko osvrnula na arheološka istraživanja lokaliteta poznatog kao Stari grad, odnosno lokaliteta na kojemu se nalazio Požeški kaptol. Vodeći se dosadašnjim saznanjima koja su nastala na temelju arheoloških istraživanja i koja su, još uvijek, takoreći, u

povojima, potvrdila sam neke povijesne činjenice prethodno navedene u radu. S obzirom da se prava sustavna arheološka istraživanja ovog lokaliteta aktivno provode tek od 2018. godine, nedvojbeno je da će ona tek u budućnosti rasvijetliti neke povijesne činjenice o instituciji Požeškog kaptola.

10. Popis literature

1. Adamček, Josip. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.
2. Andrić, Stanko. „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi dio).“ *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 57-98.
3. Andrić, Stanko. „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio).“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 87-130.
4. Barić, Ivana. „Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku“. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet Hrvatskih studija, 2020.
5. Bloch, Marc. *Feudalno društvo*. Zagreb: Golden marketing, 2001.
6. Bojčić, Zvonko i Podunavac, Danimirka. „Ostaci sakralnog kompleksa unutar kaštela Stari grad u Kaptolu“. U *Kaptol 1221.- 2021.*, uredio Krunoslav Matešić, 86 – 112. Kaptol, Općina Kaptol, 2022.
7. Budak, Neven i Raukar, Tomislav. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
8. Buturac, Josip, Bačić, Stjepan. *Iz historije pisanog dokumenta*. Izdanje Arhiva Hrvatske u Zagrebu. Sisak: Tiskara „Joža Rožanković“, 1966.
9. Buturac, Josip. *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
10. Buturac, Josip. *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004.
11. Buturac, Josip. „Povijest Kaptola (Požega).“ U *Kaptol 1221 – 1991*, uredio Filip Potrebica, 29 – 79. Kaptol: Mjesna zajednica Kaptol, 1991.
12. Buturac, Josip. *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X-XX stoljeća*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske – kućna tiskara, 1970.
13. Ćosić, Stjepan. „Opis grba Općine Kaptol“. U *Kaptol 1221.- 2021.*, uredio Krunoslav Matešić, 24 – 26. Kaptol, Općina Kaptol, 2022.
14. Đurić, Tomislav i Feletar, Dragutin. *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Pregled povijesti oko 270 mjesta i oko 500 zdanja, Stara zdanja sjeverne Hrvatske – knjiga 1*. Zagreb: Hrvatski zemljopis, 2002.
15. Gulin, Ante. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*. Zagreb: Golden marketing, 2001.

16. Gulin, Ante. „Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 13 (1983): 51-105.
17. Horvat, Zorislav. „O nekim starim građevinama Kaptola“. “ U *Kaptol 1221 – 1991*, uredio Filip Potrebica, 95-109. Kaptol: Mjesna zajednica Kaptol, 1991.
18. Jekić, Zoran. „Svakodnevni život stanovništva srednjovjekovne Slavonije“. *Povijesno društvo Požega. Historia Posegana. Novae Therae II* (2018): 8-32.
19. Jerković, Marko. „Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću“. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011.
20. Karaman, Igor. *Požega u srcu Slavonije: studije iz gospodarske i društvene povijesti XVIII.-XX. stoljeća*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1997.
21. Katić, Mario. „Požeški arhiđakoniat u srednjem vijeku“. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2020.
22. Kiss, Gergely Bálint. „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečujske biskupije“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest* 9 (2009), br. 1: 351-378
23. Koszta, László. „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 65-87.
24. Moaćanin, Nenad. *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1997.
25. Moaćanin, Nenad. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.
26. Nosić, Mato. „Iz prošlosti osnovnoga školstva kaptolačkoga kraja“. U *Kaptol 1221 – 1991*, uredio Filip Potrebica, 109-147. Kaptol: Mjesna zajednica Kaptol, 1991.
27. Pavičić, Mile. „Općina Kaptol – administrativno sjedište“. U *Kaptol 1221.- 2021.*, uredio Krunoslav Matešić, 112 – 140. Kaptol, Općina Kaptol, 2022.
28. Podunavac, Danimirka. „Sustavno arheološko iskopavanje lokaliteta „Stari grad Kaptol” u 2021. godini. Skraćeno stručno izvješće. Arheološki muzej Osijek, 2021.
29. Rupert, Kristina. „Kaptol tijekom povijesti“. U *Kaptol 1221.- 2021.*, uredio Krunoslav Matešić, 112 – 140. Kaptol, Općina Kaptol, 2022.
30. Rupert, Kristina. „Topografija Požeške županije do 1526. godine“. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2013.
31. Srakić, Marin. „Srijemski biskupi“. U *Kaptol 1221.- 2021.*, uredio Krunoslav Matešić, 140. – 148. Kaptol, Općina Kaptol, 2022.

MREŽNE STRANICE

1. „Mitra”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8.8.2023.,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=41259>
2. „Ornat”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8.8.2023.,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45570>
3. „Patareni”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 2.8.2023.,
<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12741>
4. „Prebenda”, Hrvatski jezični portal, pristup ostvaren 6.8.2023.,
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVhIXRg%3D
5. „Reambulacija”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8.8.2023.,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52112>
6. „Regalna prava”, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 21.8.2023.,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52236>